

Jordemødre i retshistorisk belysning

Af Inger Dübeck

Bevidstgørelsen af ændrede behov kan manifestere sig i øget retlig aktivitet. De socialmedicinske behov bag ønsket om uddannede jordemødre fremkaldte i slutningen af 17. og begyndelsen af 18. århundrede en imødekommende lovgivning over for sådanne behov.

Kandidatstipendiat, cand. jur. Inger Dübeck, Københavns Universitet, beskriver samfundets opbygning af en jordemoderstand ud fra en analyse af de normer, som skulle udgøre strukturen heri, og af forholdet imellem disse og efterlevelsen i den sociale virkelighed baseret på en såvel retshistorisk som retssociologisk tolkning. Det hævdes, at graden af efterlevelse er i stigen i sidste halvdel af det 18. århundrede, og at enevældens social-medicinske og demografiske politik f. s. v. i denne isolerede relation må anses for ret vellykket.

Efter århundreders næsten totalt retligt mørke fik jordemødrene i løbet af enevælden pludselig en klart defineret offentligretlig retsstilling, og fremstod i 1700-tallet som en jordemoderstand¹. Var det et resultat af en mere tilfældig lovgivning eller udgjorde denne nye stand et integreret led i samfundets politiske bestræbelser? Disse og mange lignende spørgsmål kunne stilles på denne baggrund, men de, som skal søges besvaret her, er følgende to: På hvilken retlig struktur byggede samfundet den nye stand? og Blev de retlige intentioner, således som de manifesterede sig i retskilderne, realiserede i den sociale virkelighed (gyl-dighedsproblemet)?

Ved besvarelsen har jeg ikke blot anvendt en mere traditionel retshistorisk metode, men yderligere som et metodologisk eksperiment forsøgt at bearbejde retskilderne ud fra en retssociologisk tolkningssystematik. Artiklen er som følge heraf opdelt efter retskildernes basale målsætning: den adfærdsregulerende og den konfliktløsende².

1. JM står i det følgende for jordemoder/jordemødre. Almindelige fremstillinger af JM-standens historie: A. Stadfeldt: *Kjøbenhavns Fødselsstiftelse som Humanitets- og Undervisnings-Anstalt 1787-1887*; Gordon Norrie: *Jordemodervæsenets Udvikling i Danmark, Fødselsvidenskabens og Jordemodervæsenets Udvikling i Danmark før Jordemoderkommissionens Stiftelse 1714*; K. Carøe: *Bidrag til Jordemodervæsenets Historie i det 18. Aarhundrede*; E. Ingerslev: *Fragmenter af Fødselshjælpens Historie. II.*

2. Vilh. Aubert: *Rettssociologi*, p. 31.

Det teoretiske sigte kan herefter formuleres som et forsøg på en retshistorisk analyse af de vigtigste herhenhørende retskilder og af forholdet imellem disse og deres efterlevelse, idet graden af efterlevelse opfattes som et mål for normernes gyldighedsvirkning.

Adfærdsregulerende regler

Uddannelse.

Europæiske baggrund.

I begyndelsen af 1600-årene fik *Paris* den første jordemoderskole ved l'Hôtel-Dieu. Man optog kun et meget begrænset antal aspiranter på skolen og henviste de udskilte til en 3-årig undervisning hos praktiserende jordemødre. Begge uddannelser skulle afsluttes med en eksamen aflagt for en eksamenskommission. At prøveordningen var af ældre dato ses bl. a. deraf, at en af epokens kendte jordemødre, Loyse Bourgeois, aflagde eksamen og blev svoren jordemoder i 1598. I eksamenskommissionen havde oprindeligt St. Côme-kirurgerne og medlemmer af det medicinske fakultet samt to jordemødre sæde³. Også uden for *Paris* fandtes regler om uddannelse og eksamination. Efter en Ordonnance fra *Strasbourg* af 1605 skulle eksamen for jordemødre afholdes af stadslægen og nogle praktiserende jordemødre⁴.

I *Tyskland* opstod i løbet af 1500-årene krav om en vis uddannelse, og enkelte steder skulle læretiden afsluttes med en eksamination foretaget af læger⁵. Den svenske læge, *Johan von Hoorn* (1662–1724), som havde en væsentlig del af æren for, at det svenske jordemodervæsen blev organiseret efter europæisk mønster lidt tidligere end det danske, fortalte, at jordemodernæringen i *Hamborg* var et sluttet embede, således at den kvinde, som ville nær sig ved denne kunst, måtte have et godt navn og rygte og skulle gå i lære hos en edsvoren jordemoder i 4 år, hvilken undervisning skulle betales godt. Bagefter måtte hun lade sig eksaminere, give et anseligt beløb til embedskassen og derpå vente, til et medlem fra skråen døde, i hvis sted hun kunne træde. Først når denne betingelse var opfyldt, kunne der aflægges ed, og beskikkelse foretages⁶.

3. E. Ingerslev: *Französische Geburtshelfer zur Zeit Louis XIV* p. 4, 27, 35 f, cfr. Henriette Carrier, *Origines de la Maternité* p. 78 (som sætter skolens begyndelse til 1630'erne).

4. A. Stadfeldt, p. 5.

5. Luise Hess: *Die deutschen Frauenberufe des Mittelalters*, p. 116 f. G. K. Schmelzeisen: *Die Rechtsstellung der Frau in der deutschen Stadtwirtschaft*, p. 20.

6. J. v. Hoorn: *Den svenska wälöfwade Jord-Gumma*, p. 10.

I *Holland* krævedes i løbet af 1600-tallet en begrænset fagkundskab, selv om tilstanden endnu langt op i 1700-tallet betegnedes som sørgelig. En hollandsk forfatter skrev om jordemødrene, at de forpestedede hele kvarterer i Nijmegen, 'dat zij eerder Doodhulpen dan Noodhulpen genoemd moesten worden' (at de snarere måtte antages til dødshjælp end til nød(s)hjælp)⁷. Johan von Hoorn, som også kendte forholdene i Holland af selvsyn, har i sin jordemoderbog en mere optimistisk beskrivelse. Han beretter, at de, som havde læst vel i sådanne bøger og fulgt en ældre erfaren jordemoder, blev eksamineret af en beskikket stadslæge, som i øvrigt skulle stå dem bi med råd og dåd såvel hos fattige som rige. Han skulle forelæse den første mandag i hver måned 'på en public Ort innom låsta Dörar', hvor de alle skulle være til stede, medmindre de var særdeles undskyldt, og hvis de havde erfaret noget usædvanligt, skulle de fremlægge det for de andre. Ligeledes skulle han give dem anatomiske forevisninger på dissekerede kvindelig⁸.

I *England* blev der i løbet af 1600-årene gjort tilløb til indførelse af almindelige regler om eksamination, oprindeligt foretaget af 6 kirurger og 6 erfarne jordemødre, senere af The Doctors' Commons⁹.

Udviklingen i dansk (nordisk) ret. Ingen af middelalderens retsbøger eller landskabslove havde regler om JM, heller ikke stadsretterne, der dog ellers i høj grad vedrørte nærings-, sundheds- og andre offentligretlige problemer. Endnu i 16. århundrede findes ingen krav om faglig uddannelse, eksamination, jordemoderskoler eller andre foranstaltninger.

Kirkeretlig styring. Det første autoritative retlige forsøg på at styre jordemoderuddannelsen gjordes af den nye kirke umiddelbart efter *reformationen*.

Ifølge Kirkeordinansen af 14. 6. 1539 skulle man have sådanne jordemødre

'som ere erlige oc gudfryctige, der forstaa seg noget paa sit embede, oc bo paa bequemelige steder, saa wel de fattige som de rige til hielp'. Videre skulle 'predicanterne . . . wnderuiise disse Jordemodre, naar de der til ere wdualde, huorledis de seg da skulle haffue bode med barselquinderne oc med fostered'.

De skulle lære at trøste og formane barselkoner til taksigelse og bøn. I Peder Palladii skrift fra 1538 'Lønlighe Skriftemaal', hed det: 'Predic-

7. S. I. von Wolzogen Kühr: *De nederlandsche Vrouw in de tweede Helft der 18e eeuw.*, p. 196.

8. J. v. Hoorn, p. 9.

9. A. Clark: *Working Life of Women in the 17th Century*, p. 275 f. Organiseret undervisning efter fransk mønster synes i London at være af langt yngre dato, ca. 1742. E. Ingerslev: *Fødselsstiftelsen i Amaliegade*, p. 4.

kerne skulle vnderuise Jordemoderne / som saa ere vdualde oc vdkaa-rede til ath hielpe syuglige kvinder . . .¹⁰.

Det fremgik imidlertid hverken, hvorledes en udvælgelse skulle foregå, eller hvem der skulle foretage den. At det næppe var præsterne, synes at fremgå af Palladii Visitatsbog fra 1543:

'Och de eldste och ypperste danneqvinder udi sognen eller i byen schulle forfare om hun er god paa sit embede, førend hun stedes till nogen danneqvinder, det er alt ellers borte, det barn er død, der død er, forderffuet det, som forderffuet er, den gaas kæger icke, der hoffuedt er aff, plejer mand at sige.'

Han fortsætter med sine manende advarsler og tilføjer, at det er magtpåliggende såvel for mænd som for kvinder, at en jordemoder er godt oplært, og at hun er gudfrygtig, fordi ingen gerne vil have sine kære fordærvet.

Disse ord udtalt af den kirkens mand kan vistnok tages til indtægt som en præcisering. Palladius havde ikke alene deltaget i udformningen af den latinske version af ordinansen af 1537, men tillige selvstændig nedfældet 'Lønlige Skriftemaal' fra 1538 og formuleret væsentlige dele af den endelige redaktion af kirkeordinansen fra 1539¹¹.

De ældre *svenske* kirkeordninger giver intet bidrag til forståelsen af ordet: udvælge. 1571-ordningen havde i forbindelse med reglerne om nøddåb:

'Men the qwinnor som pläga mykit och alment lata bruka sigh för Jordgummor . . .'. Dette gentoges næsten uændret i 1650-ordningen¹².

Udvælgelseskriteriet synes den faktiske konstatering, at de plejede at praktisere hos alle og enhver. Måske en mere hensigtsmæssig beskrivelse af den retlige virkelighed end i den danske regel. Dansk praksis har måske lignet den svenske.

Måske kommer man problemets løsning lidt nærmere ved at undersøge Johannes Bugenhagens (1485–1558) brunsvigske kirkeordinans¹³. Den dannede forbillede såvel for andre nordtyske kirkeordinanser som for den danske, ligesom dens ophavsmand i egen person blev hentet til København med Luthers velsignelse for at bistå ved færdiggørelsen af 1539-ordinansen.

10. Fr. Rørdam: *Danske Kirkelove, I*, p. 86, Peder Palladius: *Danske Skrifter*, bd. 1, pp. 131 og 149.

11. Peder Palladius, bd. V, p. 109.

12. 1571-Kyrkaordning, *Handlingar rörande Sveriges Historia*, p. 56.
dem hiligen Euangelio.

13. J. Bugenhagen: *Der Erbarn Stadt Brunswig Christlike ordeninge/to denste dem hiligen Euangelio.*

Om jordemødre, 'Van den Heue Ammen', hævdede *Bugenhagen*, at der sker mange ulykker, hvis man ikke har gode JM især hos fattige kvinder, som ikke er i stand til at skaffe sig god hjælp.

'Darum wil cyn Erbar Radt / dorch vorstendige wiue vorschaffen / vnde dar to vorpflichten so vele guder erfarnen Heue Ammen / alse van nöden hyr wert sin'. (Derfor skal øvrigheden ved hjælp af forstandige koner skaffe og forpligte så mange gode, erfarne JM, som det findes nødvendigt).

Og længere fremme:

'Sulk Heue Ammen wen se angenamen synt / scholen gewiset werden to dem Superattendenten edder to eynnem anderen prediger / dat se leren wat Gades wort bedrept in orer sake'. (Når sådanne JM er antagne, skal de undervises af superintendenten eller en anden gejstlig, så de lærer Guds ord om deres sag.)

Forstandige koner synes på øvrighedens vegne at skulle foretage valget af stadsjordemødrene, hvis embede var lønnet af stadskassen, 'de gemeynen Schat Casten', fordi de skulle betjene de fattige gratis. Andre kvinder skulle derimod selv betale løn for deres hjælp. 'De frawen ouers de nicht so gantz arm synt / scholen en geuen alse se plegen /'.

Her er både en regel om udvælgelse foretaget af forstandige kvinder ud fra vurdering af faglige kvalifikationer, og en om efterfølgende åndelig undervisning. Denne ordning kunne ligne et forlæg for Palladii udtalelse om, at de ældste og ypperste dannekvinder skulle erfare, om en JM var god til sit embede. Udtrykket 'vorstendige wiue' fører iøvrigt tanken hen på det franske udtryk 'sage femme' og det hollandske 'vroedevrouwe'.

Den skitserede tyske ordning lod sig imidlertid ikke overføre til danske forhold i reformationstiden. Danske bysamfund ansatte ikke JM til bistand for de fattige. Der skulle gå over 200 år, før det blev muligt. Kirkeordinansen må derfor, hvor den talte om JM-gerningen som et embede, anses for at have været socialt så meget foran sin tid, at den blev virkningsløs. Dette udelukker ikke, at reglen om præsternes pligt til at undervise JM i åndelig fødselshjælp kan have været efterlevet af præsterne over for de JM, som faktisk og alment kendt fungerede som sådanne efter eget eller efter forstandige koners valg.

Verdslig-retlig styring. Da først medicinernes interesse for obstetrikken, som hidtil kun havde været dyrket af kirurger eller bartskeerere, var vakt, fik de også de verdslige myndigheder i de nordiske samfund til at begribe det store behov for en faglig uddannelse af JM. Forståelsen manifesterede sig i begyndende lovgivningsvirksomhed.

I Sverige gjorde biskop Erik Emporagrius (1606–74) i sit forslag til en ny kirkeordning det tillæg: 'Förfarne läkiare, ther the finnas, skola them ock pröfwa och gilla. Och hafwe ingen qwinna macht af egen wilia, medh sådana sysslo sigh at inlåta'¹⁴.

Denne fremsynede tanke fandt ikke optagelse i Privilegier för Collegium Medicum af 4. 8. 1680. Ifølge § 12 skulle kollegiet have opsyn med at: 'de som sig wilja för Jordegummor och Barnmorskor bruka låta, äre förstandige och wid sådant wärck wahne . . .'¹⁵.

Nye var reglerne om uddannelse af lærlinge i Privilegiernes XXXII kap., pkt. 9 og 10, hvorefter læretiden hos en anden jordemoder var 4 år og forpligtede den enkelte til under læretiden hvert fjerde år at aflægge beretning for stadsfysicus om, hvad hun havde lært, eller hvad hun ikke måtte forstå. Alle jordemødre havde derudover pligt til at overvære 'anatomier öfwer Qwindfolk' for at få undervisning i deres videnskab (pkt. 10).

Reglemente och Förordning för Jorde-Gummorne uti Stockholm af 29. 4. 1711 bragte ikke meget nyt til undervisning og eksamination. Efter §§ 6 og 7 var lærlingeuddannelsen nu kun af 2 års varighed. Men det var ingen billig fornøjelse. Udover betalingen for undervisningen kostede det lærlingen 5 daler til embedskassen ved indskrivningen og atter 5 daler efter opnået beskikkelse¹⁶. Den drivende kraft bag denne ordning var stadsphysicus Johan von Hoorn¹⁷.

I Danmark havde i 1666 en del læger indgivet forslag til ordning af medicinalvæsenet, hvorefter vordende JM skulle eksamineres af det medicinske fakultet og en ældre JM, fra hvem bevis måtte erhverves inden aflæggelse af ed til byens øvrighed. Men forslaget nød ikke fremme. Først ved forordningen af 4. 12. 1672 om Medicis og Apothekere indførtes, bl. a. takket være den internationalt kendte *Thomas Bartholin* (1616–80) en særregel, hvorefter medicinerne i København skulle

'hafve flittig och tilbørlig Omsorg, at Staden med gode och forfarne Jorde-Mødre bliver forseet, hvilke och af dem skal overhøres och underviises, førend de maa lade sig bruge; i de andre Stæder skal sligt skee af Medicis approbatis loci eller de næstværende' (§ 6).

Bartholin havde ligesom v. Hoorn hentet sin uddannelse i Holland og Paris. Han afholdt selv den første eksamen i *Domus anatomica*. 15 jor-

14. *Handlingar rörande Sveriges Historia*, p. 38 f.

15. *Stiernmans Commerce, Politie och Oeconomie Werk*, IV p. 268 f.

16. *Stiernman*, V, p. 48 f.

17. *B. Lundqvist: Det svenska barnmorskeväsendets historia*, p. 21 f.

demødre blev eksamineret den 30. 9. 1673. Til stede var blandt andre *Ole Borch* (1626–90) og *Niels Stensen (Steno)* (1638–86) samt 2 JM¹⁸.

Den følgende tids jordemoderbestemmelser var af *blandet kirkeretligt og verdsligretligt* indhold.

DL 2-8-8 siger indledningsvis:

'Præsterne skulle undervise Jordemodere, hvorledis de sig skulle forholde baade med Barselqvinderne og Fosteret, og skulle samme Jordemodere være ær'ige og gudfrygtige Qvinder, som sig paa deris Embede forstaa og boe paa bekvemmelige Stæder, saa vel de Fattige som de Rige til Hielp . . .'.

Sætningen fra 1539-ordinansen: 'naar de dertil ere wdualde' er udeladt her og i NL 2-8-8. Artiklen blev udformet af *Rasmus Vinding* (1615–84) i Første Projekt 2-7-8 (1669–72), d. v. s. inden fr. 1672 § 6 kunne nå at virke i praksis. Om udeladelsen var et resultat af en bevidst overvejelse eller beroede på en tilfældighed er svært at sige. Vinding kunne være vidende om, at man ønskede at indføre regler om eksamination af jordemødre. En sammeligning på dette sted med 5-6-14 i Første Projekt (DL 6-6-8) om barnefødsel i dølgsmål kan måske kaste lys over problemet.

5-6-14 overtoges fra 1643-recessen II-5-1, herunder også udtrykket: 'de ordentlige af Gud beskikkede Middel'. *Peder Lassen* (1606–81) og 1. revisionskommission slettede ordene *af Gud* og formidlede således en sækularisering. De nævnte ordentlige beskikkede midler var formentlig en tilstedeværende JM¹⁹. Vinding kan på samme måde have ønsket at fremhæve, at JM i 2-8-8 burde være verdsligt beskikkede hjælpersker. Uanset hvad han måtte have ment, står det dog fast, at allerede 2 år efter Danske Lov kom Kirkeritualet for Danmark og Norge af 25. 7. 1685, som indeholdt et detaljeret sæt regler om jordemødres retsstilling, og som igen medtog vendingen fra ordinansen 'naar de dertil ere udvalgte'²⁰.

Det i udtrykket 'wdualde' liggende påbud fik efter 1539 en usikker efterlevelse; det ville have været en realistisk korrektion fra Vindings side at udelade det fra lovbogen, hvis ikke udviklingen netop medførte, at danske JM for første gang i historien fra 1672 at regne skulle underkastes en ud-

18. V. Ingerslev: *Danmarks Læger og Lægevæsen*, II, p. 97.

19. Secher og Støchel: *Forarbejderne til Danske Lov*, p. 504 og II, p. 199, smh. C. D. Hedegaard: *Dissertation ang. Barnefødsel i Dølgsmaal*, p. 17. Tage Holmboe: *Højesteret og Strafferetten*, II, p. 122.

20. Forholdet virker endnu mere påfaldende for Norge, idet Norske Lov af 1687 blev bekendtgjort sammen med Kirkeritualet ved en fr. af 14. 4. 1688, hvorefter de skulle træde i kraft til Mikkelsdag 29. 9. s. å. Fr. Brandt: *Forelæsninger om den norske Retshistorie*, bd. I, p. 64.

vælgelse ved en faglig eksamination. At slette udtrykket i DL 2-8-8 var således en smule post festum, at gentage det i Kirkeritualet af 1685 var derimod realistisk.

Uddannelsesreglen i Ritualet, som nærmest var en gentagelse af 1672-forordningens regel, svarede til en europæisk minimumsstandard. Men som tiden gik, opstod problemet, om disse basisfordringer blev opfyldt.

Københavns politimester *Claus Rasch* afgav den 3. 2. 1701 et andragende til kongen, hvori han klagede over den store uorden, der herskede i jordemodervæsenet, og hvori han bl. a. foreslog, at fuskere skulle betale 20 rdl. i bøde. Han anførte, vel nok tendentiøst overdrevet, at han ikke troede, der fandtes 3 JM i landet, der var eksaminerede, og som opfyldte Kirkeritualets bestemmelser.

Andragendet blev sendt til høring hos magistraten, som ikke kendte noget til disse ulemper, men som dog måtte indrømme, at der endnu aldrig havde været nogen JM, som var blevet taget i ed eller havde fået attest. Man havde gjort forsøg på at få at vide, hvor mange der fandtes i byen (København), men det viste sig umuligt. Man havde kun fundet et par stykker, som hørte under magistratens jurisdiktion, mens de fleste skulle høre under andre, f. eks. de militære jurisdiktioner, hvorfor magistraten ikke mente sig kompetent til at foretage sig noget ²¹.

I *Stockholm* kunne Konsistorium i 1703 præstere lister over JM fra de forskellige sogne, udarbejdet af klokkerne, vistnok som led i kontrollen med uægte børn ²².

Først i 1913, efter pestens huseren, begyndte der at ske noget. Stadsphysikus *Johan Eichel* (1666-1736) afgav et nyt andragende til kongen, som imidlertid lod forespørge magistraten, hvad der i grunden var foregået, siden kongen ved rescript af 1704 havde anmodet magistraten om sammen med medicis at forbedre forholdene ²³. Eichel, der som viceborgmester selv var medlem af magistraten, gjorde mange undskyldende forklaringer, men fik også sat i værk, at han, sammen med *Johannes de Buchwald* (1658-1738) og *Christian Vilhelm Haquart* (1668-1715) skulle eksaminere alle byens jordemødre, med ret til at kassere de udelige. Eksaminationen blev gennemført med et nedslående resultat, idet 'de fleeste af dem stod sig i examine heel slet, og vidste lidt eller intet af, hvad som rekvireres til denne saa höynödvdvendige Konst'. ²⁴.

21. Gordon Norrie, Tff (1895) p. 56 f og *Danmarks Jordemødre* (1935) p. 32 f.

22. B. Lundqvist, p. 25 f.

23. *Københavns Diplomatarium*, VIII, p. 297, jfr. 304.

24. Sjøll. Reg. K. og I. Nr. 287. (30. 11. 1714); Gordon Norrie, Tff (1895) p. 59 f.

Efter afsluttet eksamen udarbejdede kommissionen et forslag på 15 artikler til en *Forordning angaaende Jordemødres Examen, Antagelse og Forhold, saavel i Kjøbenhavn som overalt i Danmark*. Det medicinske fakultet, som fik forslaget tilsendt, ønskede, at udtrykket 'Facultate Medica' skulle indsættes rundt om i forslaget ved siden af udtrykket 'Commissionen'. Conseillet og kongen fulgte forslaget, således at Jordemoderkommissionen kom til at bestå af fakultetet og de tre embedslæger for Kjøbenhavn²⁵.

Jordemoderforordningen, som udstedtes den 30. 11. 1714 indeholdt følgende *uddannelsesregler*:

'§ 1: Alle Jordemødre, som lade sig bruge i Kjøbenhavn, skal før de deres Profession maa øve, af Jordemoder-Commissionen examineres og undervises. I de andre Stæder og paa Landet skal det ske af den derværende Medico eller, om ingen sammesteds er, da af den næstliggende Bys Practico; . . .

§ 2: De Jordemødre i Kjøbenhavn, som allerede ere overhørte, men ei have tilstrækkelig Kundskab og Forfarenhed om Anledningen til haarde og tunge Fødsler, og hvorledes sligt kan forekommes eller ved godt Haandelag hjælpes, skal i denne Kunst gjøre sig mere habile, paa det at, naar det af Commissionen fordres, de da kan gjøre Regnskab, for hvad de imidlertid have profiteret.

§ 4: Paa det Staden ei i sin Tid skal lide Mangel paa gode og forfarne Jordemødre, skal alle, som i Fremtiden agte at lade sig bruge i saadant Tilfælde, naar nogen af de specificerede Jordemødre ved Døden afgaar, 1 eller 2 Aar tilforn angive sig hos denne Commission, og derpaa lade sig af en forfaren Medico eller Chirurgo undervise om de fornemste Stykker, som Fødslen angaar, hvortil dem mere Anledning skal gives, naar Anatomi holdes, og naar de herom have erlanget en almindelig Kundskab, skal de henvises til de forfarne Jordemødre, som skulle tage dem med sig til Barselkvinder og lære dem at praktisere det, som de tilforn kun have havt en bar underretning om.'

I Jordemoderkommissionens protokol²⁶ findes enkelte oplysninger om efteruddannelsesvirksomhed, således f. eks.

9. 9. 1746: '. . . hvor da mötte en deel af Jorde-Mödrerne og blev tracteret om en deel forefaldte hændelse ved Barsel-Koner, i anledning af nogen forefaldende Casus efter deres egne udsigelser.'²⁷

25. Sjæll. Reg. (1714) (Nr. 287) f. 533.

26. *Protocoll angaaende Jordemödre. Indrettet af den Kongel. anordnede Commission for Jordemödre i 1739*. Den bruges fortsat som eksamensprotokol ved Jordemoderskolen på Rigshospitalet. Ved stor imødekommenhed fra skolens leder, professor, dr. med. Mogens Osler har jeg haft protocollen til låns. Den citeres i det følgende som JMC Prot. fol. . . ., medens CM står for Collegium Medicum.

27. JMC Prot. fol. 27.

den over Ribe Stift om en edsvoren jordemoder af 2. 9. 1757 pålægges det hende

'at holde og oplære een eller to Svøbekoner, eller Undergiordemødre, hvortil hun dog ikke maae antage hvem hun lyster, men hun skal først for Doktoren og Magistraten melde, hvilke hun dertil udseer, og ikke uden deres Samtykke, dertil maae antage nogen; . . . ³⁴.

I de amter, hvor der indsattes amtsjordemødre, således for Friderichsborg- og Cronborg Amters Syge- og Jordemoder-Huse ved an. af 12. 10. 1770, påhvilede der amtsjordemoderen udover en almindelig tilsynspligt med de praktiserende JM tillige en pligt til at 'undervise dem om alle Ting, som henhøre til deres Forretning' ligesom de skal rejse om 2 gange om året for i præstegårdene i præsternes nærværelse at 'examinere og informere Jordemødrene i ethvert Sogn . . .'. Endvidere bør, hvis amts-JM bliver kaldet til en farlig fødsel, den lokale JM være til stede for at undervises.

Ved den nye fødselsstiftelses oprettelse i 1787 blev det muligt at optage elever fra provinserne og de store godsbesidderes distrikter. Det betød en væsentlig forbedring i økonomisk henseende. Hidtil måtte provinsernes JM, om de ønskede den bedre københavnske uddannelse, enten betale opholdet selv eller håbe på hjemstadens velvillighed. På fødselsstiftelsen kunne optages 10–12 eller flere lærlinge fra provinserne. De fik gratis ophold, men havde til gengæld pligt til, så længe de opholdt sig i Stiftelsen uden betaling, til hver en tid at gøre tjeneste som opvartningskoner. De store godsbesiddere nød det særlige privilegium, at de mod eller uden betaling efter direktionens nærmere bestemmelse måtte indsende kvinder fra deres godser til oplæring. Også for dem skulle undervisningen være gratis.

Iøvrigt gjaldt der den særlige udskillelsesregel, at hvis nogle viste sig uegnede til studiet eller gerningen, skulle de udskilles enten straks eller i løbet af 3–4 måneder, efter advarsel og bekendtgørelse for dem, som havde indsendt dem, således at der kunne blive plads for andre.

Ordningen med uddannelse hos landlægen opretholdtes sideløbende, også efter udstedelsen af Reglement for Giordemodervæsenet af 1810 § 26:

'Skulle der ved denne Indretnings Iværksættelse ikke findes et tilstrækkeligt Antal af slige ordentlig oplærte Giordemødre, da vil Kongen, paa det at intet Giordemoder-District skal savne Fødselshjelpere, have Over-Øvrighederne be-

³⁴. Om forholdene på landet se i øvrigt Gordon Norrie, *ib.* p. 40 f. og Carøe, *TfJ* (1919) p. 174 f.

myndiget til i slige Tilfælde at give saadanne Fruentimmere Tilladelse til at practisere som Giordemødre, . . .' der på en eller anden måde var uddannet og prøvet af land- eller stiftslægerne.

Ved regl. af 14. 10. 1777 om JM i hele *Sverige* blev det i § 6 bestemt, at vel måtte landlægerne undervise JM uden for Stockholm, men de skulle bagefter indsendes til undervisning på Accouchements-Huset og til eksamen for Collegium Medicum.

Norge. Det bør erindres, at Kirkeritualet må antages at have været gældende i Norge som den grundlæggende retskilde om jordemødrenes retsforhold lige fra 1688 indtil Reglementet af 1810.

1714-forordningen omfattede formelt ikke Norge, men det antoges efterhånden i praksis, at tilsvarende uddannelsesregler skulle bringes i anvendelse. I rescript af 16. 3. 1764 til vicesatholderen og stiftsbefalings-samt amtmændene blev det om JM's undervisning anordnet:

'at de Koner, som i Kjøbstæderne og paa Landet udi Norge agte at lade sig bruge som Jordemødre, skal anmelde sig hos vedkommende Øvrighed for fra samme at blive forsynet med et Beviis til nærmeste Medicum eller Chirurgum, hvilken Medicum eller Chirurgum, efter givne Underviisning, og naar han eragte saadan en Kone beqvem til at være Jordemoder, skal derom meddele hende sin skriftlige Attest til Stedets Øvrighed, som derefter haver at beskikke hende til Jordemoder.'

At der allerede inden 1764 fandt en vis undervisning sted af jordemødre ses f. eks. af, at Physicus Erichsen i Bergen i 1749 anmodede om at få døde uægte fostre og børn til undervisning af JM³⁵.

I en erklæring af 10. 6. 1773 fra Collegium Medicum til Danske Kancelli om jordemodervæsenet i Bergen by og stift indstillede man,

'at forbenævnte forordninger, som hidindtil allene for Danmark maatte (gælde) tillige herefter ved en kongelig Anordning eller Placat extenderes til Norge paa det, at den ogsaa der kan blive en almindelig Regel og Rettesnor' – hvilket ønske opfyldtes, ikke for Norge som helhed, men for Bergen by og stift ved reskript af 4. 8. 1773³⁶.

I et Promemoria fra CM til kancelliet af 28. 1. 1788 om en ugift kvinde, der havde praktiseret uden beskikkelse, udtalte kollegiet:

'... at det af Stift Amtmandens erklæring erfares, at hun ansees for strafskyldig til Tugthuset, hvilket rettelig maa være efter Jordemoderforordningen af 30. November 1714 art. 3, endskiønt uden de vide, hvorvidt den loven er geldende i Norge, da den egentlig kuns er givet for Danmark . . .'³⁷.

Stiftamtmanden har således ved sin erklæring forsøgt at tillempe dansk ret

35. Norske Tegnelser (1749) fol. 81 Nr. 107.

36. CM, CP fol. 103.

37. Ib, fol. 625.

på norske forhold ved en slags reception, hvilket CM synes at stille sig noget forbeholdent overfor.

Hvorledes tør efterlevelsen af disse regler afsluttende karakteriseres? Problemet er allerede berørt på side 344, hvor det nævnes, at Københavns politimester, lidt kategorisk, tvivlede på, om der fandtes 3 jordemødre i hele landet, der var eksaminerede. Det kan ikke oplyses, hvor ofte der eksamineredes, og hvor mange der eksamineredes pr. gang i de første 20–30 år efter 1714. Fra 1736 og 1739 skulle der findes hhv. 1 JM angivet som eksamineret i 1715 og 11 fra årene 1720–30. *Stadfeldt*, fra hvem jeg har oplysningen, mener, at tallene måske må sættes højere, fordi nogle JM kunne have slået sig ned uden for København, ligesom en del materiale formodes at være brændt ved den store brand i 1728³⁸.

1714-forordningens *art. 3* udtaler om antallet af JM i København at der skal være 30 eller 'saa mange som allerede ere examinerede', hvoraf eventuelt tør udledes, at den nye JMC ved eksamenen i 1713 godkendte indtil 30 som duelige.

At der eksamineredes efter 1740'erne fremgår manifest af Jordemoderprotokollen, ligeledes hvor mange der eksamineredes pr. gang:

1743	20	1763	4	1782	15
1744	8	1764	0	1783	13
1745	3	1765	0	1784	19
1746	1	1766	10	1785	17
1747	5	1767	5	1786	15
1748	7	1768	7	1787	14
1749	7	1769	6	1788	15
1750	10	1770	5	1789	13
1751	9	1771	10	1790	23
1752	2	1772	10	1791	30
1753	7	1773	13	1792	22
1754	9	1774	11	1793	15
1755	6	1775	4	1794	18
1756	8	1776	11	1795	17
1757	5	1777	7	1796	19
1758	12	1778	17	1797	25
1759	10	1779	8	1798	25
1760	15	1780	12	1799	20
1761	12	1781	14	1800	19
1762	13				

38. A. Stadfeldt, p. 14.

Året 1743 falder uden for normen, idet antallet af JM i København netop da blev hævet fra 30 til 60. Hvad årsagen kan være til det lave antal i 1763–65 tør jeg ikke sige, måske står det i forbindelse med overførelsen af den nyoprettede jordemoderskole på det kgl. Accouchements-Hus til Universitetet. Efter 1780 kommer det årlige antal af eksaminerede jordemødre ikke under et tocifret tal.

Alder og civilstand

Hverken kirkelig eller verdslig lovgivning tog konkret stilling til spørgsmålet om JM's alder og civilstand. I 1664 skrev *Thomas Bartholin*:

Eo robore corporis & ætatis sit, quod laboris sufficat, effoeta & vidua, monitu Platonis in Theater. (Hun skal være så stærk og så gammel, at hun kan udholde anstrengelser, hun skal have født selv og være enke)³⁹.

Han henviste iøvrigt til *Platons Theaitetos*, hvor *Sokrates* fortæller, at han er søn af en meget agtet og respektindgydende JM, *Fainaret*, og hvor han opstiller visse regler for JM⁴⁰.

Bartholin ville omplante den sokratiske opfattelse af JM til dansk jord; tilføjjelsen om, at de helst skulle være enker, viduæ, synes dog at stå for hans egen regning. Måske opstillede han her det sædvanlige som norm.

Efter den *hollandske* forordning for Dordrecht af 1720 skulle JM være fyldt 25 år og have født børn⁴¹.

I *Sverige* gjaldt efter *von Hoorn*:

'Bör hon wara lagom åldrig och icke för gammal: Ty man skulle kunna wijsa många Barn som äro umkomne / der igenom at Kraffterna / för Alderdom skull / felade Jordegumman / ehuruwäl hon war nog förfaren uti sin Konst ...'⁴².

Spørgsmålet om alder kom til drøftelse i en promemoria fra Collegium Medicum til kancelliet om en ugift pige fra Norge, Marthe Johannesdatter, der havde betjent barselkoner i tillid til landphysici uberettigede autorisation. På spørgsmålet om, hvorvidt det stred imod decorum i JM-gerningen, at en kvinde var *ugift*, udtalte kollegiet:

'tvertimod synes en sadt alder med sundhed og godt forhold at være tienligere til denne lærdom og forretning, end naar aldrende koner af Verdens Mod-

39. *Thomas Bartholin: De Insolitis Partus Humani viis*, p. 167.

40. *Platons Skrifter*, VI, p. 102 f. (Stephanus 148 C–149 B).

41. *S. I. von Wolzogen-Kühr*, p. 199.

42. *Johan von Hoorn*, p. 12.

gang, uhældig Ægteskab paa sind og legeme forsvækkede lægger sig derefter ...'⁴³.

Efter 1810-reglementet om JMVæsenet uden for København § 30 måtte det fruentimmer, som bragtes i forslag til oplæring, ikke være under 20 år og ikke over 30 år. Det tilføjedes, at

'under lige Beqvemhed til at bringes i Forslag (skal) den nyde Fortrin, som er gift og selv har født Børn; ligesom og den, der kan skrive, bør foretrakkes andre, der ikke forene denne Færdighed med de øvrige udfordrende Egen-skaber.'

Spørgsmålet om alder og civilstand synes ofte på mærkelig vis drøftet i forbindelse med hinanden, som om der var en nødvendig indre sammenhæng, dog ses spørgsmålet om civilstand behandlet separat: En ugift kvinde, Bendte Christiansdatter, formentlig datter af den kendte JM Inger afg. Chr. Petersens, ved det frie jordemoderhus, bestod eksamen i januar 1754. Hun fik tilladelse til at blive adjungeret sin moder ved Findehuset, ligesom hun fik løfte om at blive optaget blandt JMs antal ved vacance. Endvidere betalte hun det krævede beløb til kassen⁴⁴. *Norrie* mente, at kommissionen gav tilladelsen, fordi hun var forlovet med en dygtig kirurg Johan Georg Nessler og skulle rejse med ham til Altona. *Ingerslev* oplyste, at brylluppet fandt sted i Altona 13. 11. 1756⁴⁵.

Større klarhed over retsopfattelsen hos JMC bragte sagen om JM Madame Bittermans datter. Moderen ansøgte i 1774 JMC om tilladelse for datteren til at lære JM-kunsten, hvorpå JMC svarede:

'at hun gierne maatte gaac paa lære, men kunne icke beskikkes til JordeModer Embede uden hun først kom i Ægtestand eller fik kongel. Dispensation⁴⁶.

Datteren tog eksamen i 1776 og ansøgte i 1782 Collegium Medicum om nummer som JM, i hvilken forbindelse hun oplyste, at hun havde været trolovet med en styrmand og levet med ham som ægtefolk, men at han var død på en rejse. Kollegiet godtog trolovelsen som tilstrækkelig begrundelse til udstedelse af en kgl. bevilling under hensyntagen til hendes gode eksamen, idet man anførte, at

43. CM, CP, fol. 625 (28. 1. 1788).

44. JMC Prot. fol. 69, smh. *Gordon Norrie*: TtJ (1895) p. 104 og *Danmarks Jordemødre*, p. 55.

45. *E. Ingerslev: Matthias Saxtorph* p. 9.

46. JMC Prot. fol. 124 (30. 9. 1774).

Beskikkelse

Allerede i 1500-årene synes man i *Frankrig*, eller i hvert fald i *Paris*, at have beskikket eksaminerede jordemødre efter aflæggelse af ed og erlæggelse af et vist gebyr⁵⁴.

I *England* modtog det kirurgiske kollegium og senere The Doctors' Commons de erlagte gebyrer, ligesom embedsedden blev aflagt overfor dette. Den kunne bl. a. rumme følgende løfter:

'... to be diligent, faithful and ready to help every woman traveling of child, as well the poor as the rich and I shall not forsake the poor woman and leave her to go to the rich ...'⁵⁵.

Således som Bugenhagens Brunsvig-ordning viste, var det i 1500-årenes *Tyskland* ikke ualmindeligt, at eksaminerede JM skulle præstere gode vidnesbyrd fra kendte borgere og aflægge ed som betingelse for at måtte drive næring⁵⁶. Almindeligt blev det i løbet af de følgende århundreder at kræve edsaflæggelse. Men eksempler på embedsed kendes allerede fra Konstanz i 1379.

I 14–1500 årene skal det være blevet almindeligt i embedsedden at indflette udsagn om pligt til at hidkalde kolleger, hvis man fandt 'die sachen so swerlich und gefarlich'⁵⁷. Forbudet mod at forlade byen genfindes i Norden i den svenske 1711-forordnings § 23 om forholdsregler i forbindelse med pestepidemier, som det nævnes i afsnittet om specifikke jordemoderfunktioner.

I de protestantiske områder blev jordemødrene underlagt gejstligt tilsyn⁵⁸, hvilken ordning adopteredes i Danmark (og Sverige). Men det var i det store og hele også alt, hvad der må antages reciperet i dansk reformationstids ret. Jordemoderfunktionen var en fuglefri næring uden forbindelse med den organiserede nærings- og forvaltningsretlige virkelighed. Man må på det faktiske plan sikkert give *Engelstoft* ret, når han om Kirkeordinansen af 1539 hævdede, at den i modsætning til den brunsvigske helt rent fastholdt det kirkelige synspunkt af JM som Guds ords forkynderinder og præsternes medhjælpersker. Men formelt set opfattede den hvervet som et verdsligt embede med et vist katalog af embedspligter⁵⁹.

54. E. Ingerslev: *Französische Geburtshelfer zur Zeit Louis XIV*, p. 26 f.

55. A. Clark, pp. 265 f og 277.

56. Luise Hess, p. 116 f.

57. Luise Hess, p. 117 f.

58. K. L. C. Röslin: *Abhandlung von besonderen weiblichen Rechten*, II B. p. 32.

59. C. T. Engelstoft: *Kirke-Ordinansens Historie*, p. 68.

'det er meget at ønske, at skikkede Personer ville lægge sig efter denne Videnskab i de Aar, da Sinds og Legems Kræfter kan være dem til Fordel' ⁴⁷.

Hun fik bevillingen og foreviste den for JMC den 9. 4. 1783 ⁴⁸.

Sagen imod den ugifte Marthe Johannesdatter fra Norge kan også bruges til illustration på dette sted:

'Det lader og til som hendes ledige hensiddelse ⁴⁹ og ugift stand som anstødelig mod decorum til denne forretning synes (?) at komme i betragtning: Hvad det sidste angaaer saa ved man ingen positiv lov, som forbyder det . . .' ⁵⁰. Herefter følger udtalelsen om, at det er bedre med kvinder i en moden alder end aldrende koner.

Ved fødselsstiftelsen l'Hôtel-Dieu i *Paris* ansattes i 1714 en demoiselle Langlois, datter af den afgående JM, som hendes efterfølger i embedet. Hun modtog den samme gage, som moderen havde fået, 400 livres om året. Hun blev der i 23 år ⁵¹.

I *Sverige* besluttede Collegium Medicum 7. 5. 1795, at en ugift kvinde gerne måtte lade sig uddanne som JM og tage eksamen. Men der udtaltes intet om, hvorvidt hun måtte praktisere eller skulle være ansat på en institution ⁵².

Forholdet imellem JMC og CM og deres kompetenceområders afgrænsning. JMC bestod af livmedicus, hofchirurgus og stadsphysicus samt Facultas Medica, mens CM, der oprettedes i 1740 bestod af 'de virkelige' (formentlig de fungerende) Liv- og Hof-Medicis, professorerne i det medicinske Facultet, Stads-Physicus og endelig prof. extr. Doctor J. Becker (Johan Heinrich Becker (1715–61) ⁵³. Alene sidstnævnte, der fungerede som sekretær, adskilte således oprindeligt de to instansers person-sammenfald.

JMC havde kompetence m. h. t. afgørelser om uddannelse og eksamination, mens CM vurderede grundlaget for og indstillede til cancelliet, at der burde udfærdiges kgl. bevilling. De respektive embedslæger havde som medlemmer af JMC *besluttende* myndighed og som medlemmer af CM kun en særlig indstillings- eller *rådgivende* myndighed.

47. CM, CP fol. 460 (17. 8. 1782).

48. JMC Prot. fol. 138.

49. Ugifte personer af begge køn havde ifølge tyendelovene pligt til at tage tjeneste, jfr. pl. 27. 10. 1751, pl. 3. 12. 1755 og resl. 7. 8. 1776, og måtte under trussel om straf ikke »hensidde ledige«.

50. Smh. ovf. p. 351 CM, CP fol. 625 (28. 1. 1788).

51. Henriette Carrier, p. 21.

52. B. Lundqvist, p. 84.

53. Sjæll. Reg. (1740) fol. 505.

Den første danske regel om beskikkelse af eksaminerede JM fremkom i *Kirkeritualet for Danmark og Norge af 1685 (1688)* kap. III:

'Til Jordemodere skulle af Magistraten i Kiøbstæderne, og af Amptmændene paa Landet, beskikkes ærlige og Gudfrygtige Qvinder, som forstaar sig paa det Embede, og med deres Sogne-Præstes Attest bevise, at de ere af et got og Christeligt Levnet . . .'

Ligesom Kirkeritualet kan siges at have givet Kirkeordinansens formodede intentioner vedrørende *faglig* udvælgelse en realistisk formulering, således blev også Ritualet mere i overensstemmelse med de Bugenhagenske tanker om beskikkelse:

'og naar de af dennem ere dertil kiendte dygtige, gives dem Brev paa forsegleet Papir under Raadstue-Seigl i Kiøbstæderne, og under Amptmandens Seigl paa Landet for en billig Skriver-Penge, at de maa lade sig bruge hos Barsel-Qvinder, naar de begiæres, og skulle de boe paa beqvemme Stæder, saa vel de Fattige, som de Rige til Hielp, og skal, efter en hver Stæds Leylighed saa mange beskikkes, som vel fornøden giøres, paa det den ene ikke skal være den anden i Veyen.'

Efter opregningen af 11 punkter indeholdende JM's pligter af blandet etisk og retligt indhold, fulgte JM-eden på 3 punkter, formentlig den første i dansk ret, idet hverken 1539- eller 1607-ordinansen indeholdt bestemmelser om edsaflæggelse. Det er en klar misforståelse, når *V. Ingerslev* troede, at 1607-ordinansen skulle have indført edsaflæggelse. Denne ordinans blev givet for Norge og var m. h. t. JM en gentagelse af 1539-ordinansen⁶⁰.

De første *svenske* beskikkelsesregler kom i 1688-privilegierne for Collegium Medicum i Stockholm. Det pålagdes JM efter prøvelsen at aflægge ed, men der sagdes intet om, hvem eden skulle aflægges for. Formentlig var det overfor magistraten. Dette blev i hvert fald reglen efter JM-forordningen af 1711, hvorefter magistraten både skulle modtage edsaflæggelsen fra de eksaminerede JM, der mødte med attest fra CM, og meddele skriftligt bevis til forevisning på anfordring, altså næringsbevis; efter 1768 skulle eden dog aflægges for Collegium Medicum⁶¹.

Ligesom uddannelsesreglerne i Kirkeritualet fik beskikkelsesreglerne vistnok heller ingen høj efterlevelseseffektivitet i de første 20 år,

60. *V. Ingerslev*, I. p. 404, smh. *Engelstofts Universitets- og Skoleannaler*, p. 172.

61. Smh. Magistratsforordningen 14. 7. 1686 § 9, forudsætningsvis, hvor den taler om disse »Edsworne«. *Stierman*, IV, p. 1063 og *B. Lundqvist*, pp. 19 og 50.

idet magistraten i 1701 indrømmede, at ingen JM i København var taget i ed eller havde fået attest ⁶².

Forordningen af 1714 medførte intet nyt vedrørende opnåelse af eller fremgangsmåden ved tildeling af næringsadkomst, hvorfor Kirkeritualet først og fremmest i henseende til forholdene på landet, men også i København og købstæderne, i disse sidste fald dog som subsidiær retskilde, må antages fortsat at have været gældende. 1714-forordningen siger om beskikkelse i *art. 1* kun:

'siden, naar de dygtige erkjendes, skal de sværge Stedets Magistrat, hvor de agte at bo, at de trolig vil efterleve den Pligt og Skyldighed, som i følgende Artikler af dem udkræves.'

Til belysning af problemet, om magistratens beskikkelsespraksis havde et mere seriøst præg end omkring århundredskiftet, har jeg undersøgt byens bestallingsfortegnelse. Det fremgår heraf, at der i årene fra 1743–72 blev beskikket 159 JM ⁶³. Der synes at herske en vis uoverensstemmelse imellem antal eksaminerede JM og antal beskikkede. Flere faktorer kan have skabt forskydninger. Man må gå ud fra, at en del JM rejste tilbage til provinsen efter endt eksamination. Prisen på autorisationen, der skulle betales for både eksamens- og næringsattest, bevirkede, at nogle JM undlod at sørge for beskikkelsesdokumentationen ⁶⁴. Fra JM-hold fremførtes der iøvrigt protest imod prisens størrelse. Protesten fik f. s. v. følger, som prisen herefter blev fikseret til et ret lavt beløb, ligesom der åbnedes mulighed for gratis attest til de fattige JM.

Kirkeritualet, som trådte i kraft i 1688 for *Norge*, må opfattes som den fundamentale retskilde vedrørende *norske* JM. I slutningen af 1700-årene synes en vis retsikkerhed at brede sig.

Rescriptet af 16. 3. 1764 til vicesatholderen, stiftbefalings- samt amt-mænd i Norge fastslog, at den kone, som havde fået attest fra lægen på sine kundskaber, skulle beskikkes af 'Stedets Øvrighed'.

Ved rescript af 4. 8. 1773 blev de danske forordninger for jordemødre extenderet til Bergen by og stift, ikke for andre byer eller stifter. I CMs erklæring til kancelliet i sagen mod Marthe Johannesdatter, hvor både hun og landlægen havde befundet sig i retsvildfarelse m. h. t. beskikkelsesmyndighed gav man tydeligt udtryk for tvivl om, hvorvidt 1714-forordningen var gældende for Norge, 'da den egentlig kuns er givet for Danmark' ⁶⁵.

62. Smh. ovf. p. 344 og Gordon Norrie: TfJ (1895) p. 56.

63. Bestallinger, p. 128.

64. JMC. Prot. fol. 5 og 23.

65. Smh. ovf. p. 349 og CM, CP, fol. 625. (28. 1. 1788).

Først ved reglement for Jordemodervæsenets Indretning og Bestyrelse i begge Riger, København undtagen, af 21.11.1810 blev der igen givet fællesregler for tvillingrigerne – på falderebet for Norges vedkommende.

Magistratens beskikkelsespraksis kan ikke vurderes materielt alene ved en henvisning til *antal* beskikkelser, idet man var bundet af regler om antalsbegrænsning. Ved Kirkeritualet af 1685 blev vurderingen af tilgangen til faget i overensstemmelse med tidens opfattelse overladt til myndighedernes frie skøn:

»Og skal efter en hver Stæds Leylighed, saa mange beskikkes, som vel fornøden gjøres, paa det den ene ikke skal være den anden i Veyen.«

Men ved 1714-forordningen blev der sat en fast grænse på 30 for København. Ved rescript af 3. 5. 1743 hævedes grænsen til 60 »paa det Fuskier og mange deraf flydende farlige sviter kunde forekommes«. Først i 1795 blev JM-næringen fri, således at enhver efter overstået eksamen måtte udhænge sit skilt, dog at alle fortsat skulle tages i ed af magistraten.

Ikke alle med eksamen fik dog før 1795 tilladelse til at fungere i København. Udenbys JM skulle indhente JMCs tilladelse og derpå afvente beskikkelse, ellers var de at anse som fuskere. I 1783 nægtede magistraten en jødisk enke, Anna Uria Cohen, beskikkelse i København. Hun var uddannet i Amsterdam og medbragte attest derfra, som hun vistnok havde forevist for professor Saxtorph⁶⁶.

Magistraten udtalte i den anledning:

»Da her i Staden icke er nogen Mangel paa duelige Jordemødre efterdi der foruden de beskikkede, der have Skildt udhængende, altid findes en deel fleere, som i JMC ere examinerede, maae vente efter deres Tour til at erholde Bestalling«.

Man henviste til, at den jødiske nation nu som før kunne benytte sig af de almindelige JM, ligesom man mente, at hun »som en til at opholde sig her uberettiget Person« burde forføje sig ud af landet under trussel om straf. Dette kunne være en formelt korrekt og tilstrækkelig begrundelse for afvisning, hvis hun manglede lejdebrev eller opholdstilladelse. Men magistraten havde påbegyndt realitetsbehandling af sagen og havde i den anledning afæsket de ældstes råd fra den jødiske nation en udtalelse om hende. Rådet anbefalede ansøgningen under forudsætning af, at hun kunne dokumentere sine kvalifikationer. Herefter afviste magistraten

66. C a r ø e, p. 212.

hende dels under henvisning til reglerne om fremmede jøders adgang og dels til fagets tilgang. Magistratens afgørelse forekommer mig mere politisk end retlig, ligesom den bagvedliggende holdning virker diskriminerende set på baggrund af ånden bag § 9 i Indfødsretten af 15. 1. 1776, som åbnede adgang for fremmede til at bo og nære sig i Danmark, men holdningen var sikkert loyal over for den rådende socialøkonomiske politik.

Næringsretlige vilkår

Skiltning blev første gang påbudt ved 1714-forordningens *art. 3* om, at eksaminerede JM

'skal have et vist Tegn hængende over deres Bolig, paa det enhver kan vide, at de alene ere edsvorne og approberede. Fordrister nogen sig, som ei med ovenmeldte Tegn er privilegeret at betjene nogen Kvinde, skal den straffes med Børnehuset.'

Slet så galt gik det ikke de første gange, nogen forså sig herimod. En JM blev i 1743 indkaldt, fordi hun 'i lang tid har haft skildt ude, mens ingen attest haver'. Hun svarede, at hun havde været indskrevet og købt papir til attesten. Enden på sagen blev, at hun blev eksamineret og tildelt attest 14 dage senere ⁶⁷.

Dorethea Schyttes havde også haft skilt ude uden attest. Hun fik besked om at nedtage skiltet, og gjorde hun ikke det, ville det blive nedtaget af politiet ⁶⁸.

Skiltning var ikke noget enestående dansk fænomen. I den *svenske* 1711-forordning hed det i § 3:

'och som annorstädes brukeligt är, för deras boning et Tecken hafwa, på det man dem både nätter och dagar, wid påkommande nödfall i hast finna kan' ⁶⁹.

Om JM-skilte normalt i Danmark udstyredes med et bestemt motiv eller dekoreredes efter fantasi og forgodtbefindende, tør jeg ikke sige. Skilte havde i *Sverige* ofte »ett målat barn« som motiv ⁷⁰.

Et skilt gav i 1783 anledning til en konflikt. Om det var skiltet som

67. JMC Prot. fol. 6.

68. Ib, fol. 13 (17. 5. 1744).

69. Således også i Paris, hvor de edsvorne JM fik lov at praktisere og 'poser une enseigne qui instruit de son nom et de sa demeure'. *Henriette Carrier*, p. 87.

70. *B. Lundqvist*, p. 45. *Dagligliv i Danmark, 1720-1790*, p. 231, gengiver et JM-skilt fra 1785. Man ser en nydelig dame klædt efter tidens mode siddende ved et bord med et svøbelsesbarn på skødet.

sådan eller dets motiv, der ansås for anstødeligt, fremgår ikke klart. JM Marie Svendsen, som var gift med en skoleholder, fik 11. 6. 1783 JM-brev og hængte straks skilt ud. Men da manden blev skoleholder ved Petri Kirke, fik hun af kirkeforstanderen Grev Thott påbud om at nedtage det. Hun ansøgte om enten at blive fri for at bruge skilt, skønt det ville skade hendes næring, eller om at måtte hænge det op trods forbudet. Collegium Medicum fandt Thotts opfattelse besynderlig og udtalte, at JM-videnskaben både er værdig og nyttig og uanstødelig. Man anbefalede, at hun udhængte en sort tavle med følgende tekst i guldbogstaver: 'Her boer Jordemoder Marie Svendsen som betiener Barsel-Koner.' Men grev Thott ville heller ikke godtage dette skilt⁷¹. Historien melder ikke noget om, hvorledes Marie Svendsens forretning gik, men noget kunne tyde på, at det har været vanskeligt for hende at klare sig, idet hun i vinterhalvåret 1786–87 vikarierede som JM ved det 'Kgl. frie Jordemoderhus' eller Fødselsstiftelsen⁷².

Hvor bestemmelserne om antal og skilt vel især har rod i europæisk næringsret, kan påbudet om, at JM skal 'bo paa bequemeleige stæder', *bopælskravet*, måske tillige opfattes som udsprunget af et praktisk-socialt behov, der havde mere relation til JM-næringen end til andre næringer.

Bughagen udtrykte det således i sin brunsvigske ordning: 'De heue Ammen scholen vordehlet syn in der Stadt dat man se balde vinden kan'. Bopælskravet rettede sig i dette tilfælde lige så meget til øvrigheden som til JM selv.

Løn. Lønspørgsmålet skal ikke gøres til genstand for en dyberegående undersøgelse, da det f. s. v. falder udenfor dette arbejdes rammer. Enkelte aspekter skal dog omtales i forbifarten, især på grund af de socialretlige relationer. Ved løn kan man her forstå såvel det enkelte private salær som den faste løn fra det offentlige. Førstnævntes omfang kan man normalt kun gisne om, selv om der kendes direktiver om maksimumtakster. Den offentlige løn derimod fremgår ofte klart af reskripter og ansættelsesbreve. Den skulle især udgøre compensation for JM's pligt til at betjene de fattige gratis. I det følgende omtales især den offentlige aflønning.

Enkelte JM i København havde allerede i 1600-årene drevet det ret vidt. Af »Testament- eller Siellegaffue-Bog for de Fattige wdi Kjøbenhaffn« ses, at Lisabeth Niels Oelsens i 1653 'som kaldis jordemooder' testamenterede 2000 rdl til kirken, skolebørn, de fattige samt syge senge-

71. CM, CP, fol. 495, og K. C a r o e, p. 211.

72. Edsformularer, fol. 27.

liggende, mens de husarmes part skulle udgøre 500 rdl. Efter samme bog skulle JM Karen Pedersdaater i 1659 have givet 160 daler til de fattige ⁷³. Den tyskfødte, kgl. hofjordemoder ved det *svenske* hof, Catharina Went, som bistod ved Carl XII's fødsel i 1682, fik en tilsikret årsløn på 800 silfvermynt + ret til at drive fri næring som JM eller som det hed »bademutter«. Iøvrigt synes JM i almindelighed henimod slutningen af 1700-årene ikke at have været særlig vellønnede i Sverige ⁷⁴.

Visse byer i *Tyskland* havde allerede fra 1500-årene ⁷⁵ 'Ratsammen' eller 'Stadtammen', som modtog en bestemt løn til gengæld for pligten til at betjene de fattige. Nogle JM blev fritagne for skatter og afgifter m. v. overfor byerne, formentlig som en slags godtgørelse for deres sociale embedspligter ⁷⁶. I *Holland* synes man først at tale om 'Stadsvroedrouwen' henimod 1700-årene. I 1731 var der 4 i Haag, som skulle betjene de fattige og uformuende ⁷⁷.

I *England* synes det at have været skik, at man udover salæret, som betaltes af de nye forældre, forventede, at slægt og venner bragte JM rigelige gaver ved barnedåben ⁷⁸.

I *Hertugdømmerne* gjaldt særlige regler dels om frihed for skatter og byrder dels om honoreringen, som skete ved indsamlinger ved bryllupper og barnedåb. Hos de fornemme skulle dog erlægges et fast beløb uden indsamling ⁷⁹.

Peder Palladius opfordrede kvinderne til at lønne JM godt, men han var allerede klar over, at det havde lange udsigter med at bringe øvrigheden til forståelse:

'Och naar som i haffuer saa en god iordemoder i danneqvinder, da lønner hende vel for hendes umag, hun er da sin løn verd, och vaar at øndske aff borgmester oc raad i kiøbsteder, at saadanne iordemoder motte vere fry allevegne for almindelig skat og tønge, det er di som hielpe oss till denne verden, och end haffue de dieris lou allevegne udj skriften. ⁸⁰

Kirkeritualet havde følgende direktiv:

'For saadan deres Umage skal dennem gives hvad billigt er; men de Fattige skulle de hielpe for Guds Skyld.'

73. KD II, pp. 792 og 793.

74. B. Lundqvist, pp. 28 f og 89.

75. Smh. Bugenhagens ordning ovf. p. 341 og Luise Hess, p. 116 f.

76. Schmelzeisen, p. 21, note 74.

77. S. I. von Wolzogen-Kühr, p. 200 f.

78. A. Clark, p. 279.

79. Gordon Norrie, TtJ (1896) p. 63 f.

80. P. Palladius, V, p. 112.

For at hindre den udbredte forseelse, barnefødsel i dølgsmål⁸¹, og for at hjælpe de fattige eller ugifte barselkvinder indrettedes med hjemmel i rescript af 13. 3. 1750 et såkaldt frit jordemoderhus af JM Inger Pedersdatter, Chr. Petersens enke. Hensigten var, at kvinder skulle befries for såvel straf som skam⁸². Hun indrettede det for egne midler i lokaler lejet af fattigvæsenet i Gothersgade. De barselkvinder, som ikke kunne underholde sig selv, skulle have deres forplejning fra konventhuskassen, så længe de lå i barselseng, ligesom opholdet iøvrigt skulle være gratis. Inger Pedersdatter skulle som 'bestandig Betient' for sin ulejlighed have 50 rdl. årlig samt frit hus, brændsel, sengeklæder og tillige en dusør for hver person, hun betjente, som kunne være 2 rdl for hvert barn og forventedes at blive ca. 100 rdl om året. I de 9 år det frie jordemoderhus bestod, skulle der være født 2.958 børn. (D. v. s. gennemsnitlig 328 børn om året til en indtægt af 2 rdl hver = 656 rdl om året!⁸³

Det kunne være vanskeligt at skaffe uddannede JM i provinserne og på landet, derfor blev det efterhånden almindeligt at sikre JM her en mindsteløn dog imod forpligtelse til at betjene de fattige gratis.

I 1728 optrådte der i Rudkøbings regnskaber en post på 5 rdl til byens JM til hjælp til husleje⁸⁴.

Som svar på en skrivelse fra stiftamtmanden i Holbæk om at få tilsendt 4 dygtige JM med fri bolig, brændsel og løn, udtalte JMC bl. a.:

'... saa ses letteligen at der maa være stor forskiold iblandt dem, og at de bedste ikke uden sær fordeelagtige conditioner drager herfra paa Landet, fölgelig vil det blive meget vanskeligt at skaffe 4 saa gode Jordemødre som vi ønskede til et Amt, da Lönnen og de övrige Conditioner ey vel kunne blive antagelig uden for de fattige og mindre vittige ...'

Man foreslår derfor, at de nøjes med at få 1 god, som efterhånden kunne undervise nogle fornuftige bønderkoner til at assistere, men anfører, at en 'saadan god og vittig JordModer vil i det mindste foruden andre favorables Conditioner paastaa et hundrede Rigd. aarlig Lön ...'⁸⁵

JM i Ribe skulle efter rescript af 2. 9. 1757 have en fast løn på 40 rdl årlig fra byens og de fattiges kasse, samt fra et par herreder. Derud-

81. C. D. Hedegaard, p. 28: (... Kan det ikke nægtes, at jo dette Crimen ... idelig gaar i svang, ja det er observeret og med Justitz Protocollerne kan bevises, at intet Crimen saa ofte begaaes som just dette.); Tage Holmboe, p. 120 f.

82. H. Stampe: *Erklæringer, Breve og Forestillinger*, VI, p. 249-50.

83. Poul Thestrup: *The Standard of Living in Copenhagen 1730-1800*, p. 132, hvorefter for 1750-59 ved det frie JM-hus fødselstallene fordeltes mere uregelmæssigt, Cfr. Norrie, TfJ (1895) p. 143.

84. Chr. Kiilsgaard: *Rudkøbing*, II, p. 54.

85. JMC Prot. fol. 85 (20. 12. 1755).

over skulle hun have bødeindtægten hver gang, barselkoner betjente sig af en fusker samt en pris af 4 til 6 Mk for at betjene borgerkoner.

Amtsjordemødrene i Frederichsborg og Cronborg Amters jordemoderhuse skulle have 50 rdl om året, frit hus samt vinterfoder, sommergræsning og brændsel ⁸⁶.

Jordemødrene på *de vestindiske øer* var offentlig ansatte og fik foruden støtte til transporten frem og tilbage en fast løn på 500 rdl vestindisk courant om året, med pligt til at betjene de fattige gratis, hvilket formentlig omfattende slavekvinder ⁸⁷.

På *Island* gjaldt efter rescript af 20. 6. 1766, at kongen ville skænke 100 rdl om året til aflønning af de nødvendige JM. Beløbet skulle fordeles af amtmanden efter aftale med landphysicus.

Også i *Norge* kom man i slutningen af 1700-årene ind på at betale JM et vist beløb årligt, i Stavanger 50 rdl (1784) i Skeen (1787) 50 rdl ⁸⁸, men i Romsdal amt løste man problemet ved en særegen dusørordning, hvorefter amtmanden fik bemyndigelse til at disponere over 100 rdl om året efter en takst, som ikke måtte overstige 5 rdl og ikke komme under 3 rdl. Lønnen medførte pligt til at undervise lærlinge, og den måtte ikke komme til udbetaling, før lægen havde attesteret JMs arbejdsopgivelser.

Det hører med i billedet af JMs lønforhold, at der i 1753 oprettedes JM-kasse, som forvaltedes af JMC. En gennemgang af JMCprotokol har vist, at der blev god brug for kassen, både til understøttelser, begravelsesudgifter og lån for fattige JM ⁸⁹. Alle eksaminerede skulle lægge 4 MK i bøssen til Kommissionens udgifter, altså en slags gebyr for optagelse i jordmoderstanden ⁹⁰.

Specifikke jordemoderfunktioner

Karantæne- eller epidemiforanstaltninger. Når pest eller anden smitsom sygdom greb om sig i en by, opstod problemet om hjælp til barselkoner i smittede huse.

I den *svenske* 1711-forordning, som fremkom i det store pestår, havde man indflettet en særlig regel om disse barselkvinders betjening. Efter § 23 påhvilede det de yngste jordemødre, så mange som måtte findes nødvendige efter magistratens nærmere forordning at bistå og betjene dem

86. An. 12. 10. 1770 § 6, cfr. 1810-reglementet §§ 13–22.

87. Vestind. Sag. K. og I. 1766, nr. 22 (miss. 9. 12. 1768) CM, CP, fol. 136 10. 4. 1774.

88. Kanc. prom. 31. 1. 1784 og rescript 8. 6. 1787.

89. JMC Prot. fol. 22. 88, 130, 131, 132.

90. G. N o r r i e, ib. (1895) p. 94.

i besmittede huse. Disse JM måtte ikke forlade byen, og de måtte ikke besøge kvinder i ikke-ramte huse. Der skulle være angivet et særligt tegn, let at finde, hvor de særlige tilforordnede JM skulle bo.

København hærgedes også af pest i 1711, 3 år før 1714-forordningen. Under epidemien klarede man sig med visse katastrofeforholdsregler, hvorefter der skulle være 'visze jordemødre til at betjene de frugtsomme-lige i mistænkte huze' ⁹¹. Den danske regel var langt mindre udførlig end den svenske, og den blev ikke optaget i 1714-forordningen.

Nøddåb. Dåben var for den gamle som for den nye kirke et sakramente, der alene måtte consecreres af indviede præster. Men allerede middelalderlig kirkeretlig opfattelse accepterede en vigtig undtagelse i tilfælde, hvor nyfødte børn befandt sig i livsfare. Efter *Gratians Dekret* måtte endog en kvinde foretage denne kirkelige handling, 'si instante necessitate femina puerum in nomine Trinitatis baptizauerit' ⁹².

Denne opfattelse afspejledes i SKL 3:

'Hvis et barn bliver født, da skal det have gudfader og gudmoder i kirken og faa sin kristendom af præsten. Men bliver det saa sygt, at det ikke kan komme til kirken, men dog faar sin kristendom af en mand eller af en kvinde, da har det ret til arv; men faar det ikke kristendom, da har det ikke ret til arv, for højmand kan ikke arve.'

JL, I, 2 omhandlede tillige det vigtige problem om den rette dåbsformel:

For således skal den sige, der døber barnet:

Jeg døber dig i Faderens, Sønnens og den Helligånds navn. Men kvinder må aldrig døbe et barn, hvis der er en mand til stede. Heller ikke må barnet døbes i andet end vand ⁹³.

Således skete der en vis transformation af den internationale kanoniske nøddåb til dansk kirkeret. På dette sted kan også henvises til Magnus Lagaböters gamle Kristenret om dåb foretaget af fader eller moder på vej til Kirke, jfr. Cap. IV ⁹⁴.

På florentinerkonciliet uddybedes nøddåbsreglen i *Bulla unionis Armenorum* af 22. 11. 1439:

Minister huius sacramenti est sacerdos, cui ex officio competit baptizare; in casu autem necessitatis non solum sacerdos vel diaconus, sed etiam laicus vel

91. KD VIII, p. 172.

92. Friedberg, C. 30. que. 3. c. 4.

93. Ærkebisp, rektor og professorer anmodedes ved Kongebrev af 12. 5. 1666 om at give betænkning om en dåb, der af JM var forrettet med øl under foregivende af, at barnet var så svagt, at det ikke kunne vente, til der skaffedes vand, H. Matzen, I, p. 365.

94. Paus: *Samling af Gamle Norske Love*, II, p. 273.

mulier, immo paganus et hereticus baptizare potest dummodo formam servet ecclesie et facere intendat quod facit ecclesia (det er præsten, som uddeler dette sakramente, da det tilkommer ham efter embedet at døbe; men i nødsfald kan ikke alene en præst eller diakon, men også en lægmand eller kvinde, ja endog en hedning eller kætter, døbe, når blot han følger den kirkelige form og har til hensigt at gøre, som kirken gør.)⁹⁵

Nøddåbsreglen vandrede med over i den reformatoriske kirke:

'Der som barnet er oc y liffs fare effter det er fød, da skal Jordemodren med de andre Gudfryctige dannequinder, som hoess ere, strax befalet Gud . . . Oc dermed skal det strax døbes med disse ord: Jeg døber deg y naffn Faders, Søns oc Helligaandz. Amen.'⁹⁶

I modsætning til de katolske regler taltes der i 1539 udtrykkeligt om jordemødre til forskel fra blot tilstedeværende kvinder, af hvilke, der i 1500-årene var adskillige ved både fornemme og mindre fornemme kvinders barselfærd.

Bestemmelsen gentoges og præciseredes i DL 2-8-8.

'Er Barnet i Livs Fare, efterat det fuldkommeligen født er, da maa Jordermoderen det døbe med Vand, og ikke andet, om Præsten ikke er ved Haanden, eller nogen skikkelig Mands Person, som er kommen til Skieldsalder.'

Efter Kirkeritualet af 1685 måtte nøddåb foretages ikke bare af JM, men også af 'en anden Gudfryctig ærlig Qvinde'.⁹⁷

Ligesom JM skulle kende det rette dåbsritual, var det af vital betydning for den nye kirke, at JM havde *den rette tro*. Præsterne skulle tit og ofte overhøre JM, om de var gudfrygtige, om de var kristne, kunne de ti bud, troen og fadervor, om de gik til alters, og om de forstod at trøste en barselkvinde med Guds ord, som var det vigtigste, thi skrev *Palladius* i sin Visitatsbog:

'huor en gammel scharns papistisk muncheqvinde er iordemoder, der er gierne diefflen inden dørre med hende, och vil icke gierne gaa vel thill, der bør at vere en gudfryctige qvinde.'⁹⁸

95. *Conciliorum oecumenicorum Decreta*, p. 519 (sessio VIII). Smh. også Bulla unionis coptorum fra 1442 på den 11. session, hvor denne regel gentoges, p. 552-53. Se iverigt *Codex iuris canonici* (1918) can. 742 § 2, hvorefter en mand skal foretrækkes for en kvinde, medmindre kvinden er værdigere end manden eller kender dåbsformen bedre.

96. Kirkeordinansen 1539, F r. R ø r d a m: *Danske Kirkelove* I, p. 87.

97. Om drøftelse af formuleringen: Aktstykker.

98. *Palladius*, V, p. 109.

Andre fristelser lurede i reformationstiden end det papistiske spøgelse. Nogle af de kloge fødselshjælpersker stod næppe helt fremmede overfor brugen af trolddomsmidler:

'Det schal vere langt fra, at en iordemoder skal fare met løff, seynelse, manelse, heller traaldom . . .'

Således advarede Palladius og truede dem med et hundrede læs ved, så de kunne få en sviende hale, om de gjorde så. Men de gamle havde troet, at det var trolddomsværk, når barselkonen lå der med store smerter, at det var onde magter, som drev deres spil. Der måtte en stærkere trolddom til for at bekæmpe disse magter. Efter de hedenske fødselsguder kom Maria og andre hellige kvinder⁹⁹. Den katolske kirke lærte også sine får at søge hjælp ved relikvier. Den navnkundige abbed Vilhelm (Æbeltoft) efterlod en tand. Den påstodes, dyppet i vand, at være virksom for barselkoner. Det samme gjaldt Margrethe-særken fra Lund, som Christian¹⁰⁰ anmodede Lundekapitlet om at få til låns ved dronning Dorothea's nedkomst i 1468¹⁰¹.

Det ville ikke være ubegribeligt, hvis overtroiske koner, som af præsterne blev undervist i at bruge bøn og andre åndelige midler ved vanskelige fødsler, kunne fristes til at søge mindre legitime åndelige midler end dem, de havde lært hos præsten, hvis en fødsel viste sig ekstra tung.

Det er næppe muligt at vurdere de kirkeretlige direktivers efterlevelseseffektivitet. Den foregående undersøgelse har vist, at de den- sidige regler ikke blev efterlevet, og at det skete ganske risikofrit. Spørgsmålet var et ganske andet sub specie æterni:

Den JM synder, som ikke døber børn med ret form og måde, præsterne synder, som ikke underviser JM om nøddåb og deres ganske embede, og øvrigheden synder, som ikke beskikker forstandige JM i byer og stæder.¹⁰²

Om præster og JM fortsatte med at synde imod de kristelige trosartikler i 1600- og 1700årene, tør jeg ikke sige, men magistraten i Køben-

99. I. Reichborn-Kjennerud: *Vår gamle Trolddomsmedisin*, II (1933) p. 62 f.

100. *Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans' Tid*, I, p. 36.

101. V. Ingerslev, I, p. 26, kaldte særken St. Birgittesærk; E d v. G o t f r e d s e n, Kulturhistorisk leksikon, talte om Jomfru-Maria-særken; N i e l s L u n d: *Særken i Lund*. p. 57 påviser overbevisende fødselssærkens historiske tradition, og at det på dette tidspunkt måtte være Margrethe-særken, der var den korrekte betegnelse.

102. F r. R ø r d a m: *En Bispevisitats i det 16. Aarhundrede*, K. Hist. Saml. 3. Rk. V. Bd., p. 91.

havn synes i hvert fald plettet af denne synd helt ind i begyndelsen af 1700-årene ¹⁰³.

Processuel funktion. SKL 1 (AS 1) omtaler den situation, at en enke straks efter mandens død siger, at hun er med barn. Hvis hun efter at have siddet i boet i tyve uger alligevel ikke er med barn 'og der er gode kvinders vidnesbyrd derom', da skal der skiftes. Efter ESL I, 2 skal man 'tilkalde gode kvinder, og de skal se, om hun er med barn eller ej' og efter JL, I, 3 skal 'gode kvinder undersøge og afgøre, hvorledes det forholder sig'.

De kvinder, som skal aflægge vidnesbyrd, karakteriseres som 'gode'. *God* kan forstås etisk som modsat ond. God havde i senmiddelalderen og reformations-tiden fået en betydningsforskydning i retning af overklassen – som vel var sprogligt toneangivende. I hvert fald finder man ofte god brugt som adelig, fremstående, pålidelig eller anset person. ¹⁰⁴ God ses også brugt i betydningen forstandig eller dygtig. I den plattyske oversættelse af JL fra 1593 hed det: 'darna Schölen ehrlike, frame Frouwen erfaren vnde prøven, effte se schwanger sy edder nicht', hvor frame nærmest svarer til dygtig. ¹⁰⁵

Ingen af landskabslovene kendte til fødselshjælpersker af profession. Jyske Lovs sene glossator, Biskop Knud Mikkelsen, bibragte ved sin glossering af JL, I, 3, en international tolkning, som også havde plads for egentlige jordemødre ¹⁰⁶.

Hvis en kone siger, at hun er med barn, efter at hendes husbond er død, da skal hun hensidde uden skifte i boet i tyve uger, siger JL, I, 3, eller i latinsk oversættelse: *Si mulier dixerit se inpregnatam post mortem uiri, debet residere in bonis mariti inconcussis uiginti septimanis.*

Knud Mikkelsen bemærkede til *si mulier*, at denne regel var i overensstemmelse med D 25, 4, 1 § 1. De inspiciendo ventre custodiendoque partu. Uanset om dette digeststed har ligget bag udformningen af JL I, 3 og de andre tilsvarende regler i landskabslovene eller ej, så kan man konstatere, at det har hørt hjemme i en internationalt skolet biskops citeringsapparat, som vel kan begrunde et kort referat af D 25, 4, så meget mere som en langt yngre tid fortløbende mente, at dansk JM-lovgivning stod i gæld til D 25, 4. ¹⁰⁷

I indledningen omtales det tilfælde, hvor en kvinde, som lod sig skille fra sin mand, påstod, at hun ikke var gravid, mens han påstod, at hun var gravid. Hun måtte affinde sig med, at hendes tidligere mand forlangte hende besigtiget. Til dette formål skulle hun anbringes i et hus hos en ærbar kone, hvorpå 3 jordemødre (obstetices), som var bekendt for deres kunst, skulle

103. Smh. ovf. p. 344.

104. O. Kalkar, *Ordbog til det ældre danske sprog; Holmbäck och E. Wessén: Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning*, p. 250, note 38.

105. P. G. Thorsen: *Danmarks gamle Provindslove*, IV; Schiller-Lübbers: *Mittel-Niederdeutsches Wörterbuch*.

106. DGL, Bd. IV, p. 12–14.

107. Thomas Bartholin, p. 157 og C. D. Hedegaard, p. 17.

besigtige hende efter prætors udnævnelse og udtale, om hun var gravid eller ej. (D 25, 4, 1).

I 1 § 10 hed det nærmere, at hvis en hustru efter ægtemandens død påstod, at hun var gravid, da skulle hun foranledige, at den eller de, som det vedkom, om de ønskede, sendte hende kvinder til besigtigelse af hendes liv m. fl. bestemmelser om bevogtning af hende og den eventuelle livsfrugt. Dernæst fulgte detaljerede regler om antal frie kvinder, som måtte sendes og være til stede, samt om hvem der måtte bevogte fødestuen. Der taltes flere gange om 5 frie kvinder, foruden to jordemødre.

Både i indledningen og i 1 § 10 taltes om egentlige JM contra frie kvinder. Når Mikkelsen i sin glosse henviste til de uentre inspiciendo ff. 1.1 § 1 som eksempel på nudum uisum eller kropsinspektion, er det dog et spørgsmål, om der ikke i stedet for 1 § 1 skulle have stået enten kun 1 d. v. s. om de tre JMs besigtigelse eller 1 § 10 om de 5 frie kvinders inspektion. 1 § 1 handler slet ikke om inspektion.

Derefter skal gode kvinder undersøge og afgøre, hvorledes det forholder sig, siger JL I, 3 videre – Postea, iudicio honestarum matronarum examinari debet, utrum inpregnata sit an non . . .

Til udtrykket *examinari* havde Mikkelsen følgende at sige:

Aduertendum est, quod sepe fallitur oculus et manus obstetricem (man bør bemærke, at jordemoderens øje og hånd ofte tager fejl). Herefter følger en henvisning til Gratians dekret om undersøgelser af kvinders uberørthed: 'et manus obstetricum et oculus saepe fallatur'.¹⁰⁸ og Liber Extra, hvor der tales om tilkaldte 'matronas parochiae providas et honestas (fremsynede og hæderlige koner fra sognet, som skulle undersøge en kvinde i forbindelse med spørgsmålet om frigiditet m. v.)'¹⁰⁹

I den fra begyndelsen af 1500-årene stammende danske oversættelse af glossen hed det:

'at gode dannekvinder skulle grandske og forfaare huad heller hun er met barnn eller icke, saa hender det sig dog, at fostermoderens øye oc haand udi saadanne sager tidt oc offte slaar feil, saa at mand ved icke til visse, huad heller hun er met barnn eller icke . . .'¹¹⁰

Det er ikke ganske klart, om Mikkelsen antager JM som en af de »gode kvinder«, eller om disse ligesom efter digesterne formentes at have en særskilt funktion i forhold til JM. For mig at se, synes »fostermoderen« at optræde som en af de »gode kvinder«.

Ligesom Mikkelsen understregede, at JM kunne tage fejl, således ytrede han også skepsis m. h. t. deres gode ry, som de i ond tro selv kunne finde på at lave, sandsynligvis mod betaling fra den højstbydende af parterne.

Ad iudicio honestarum matronarum hed det i glossen:

'Non ideo statim debet credi, quia huiusmodi eulogia sepe ex mala fide fiunt. . . Nota *eulogium, gii*, id est bona fama; set aliquando non procedit ex bona

108. Friedberg, C. 27 que. 1. c. 4.

109. Friedberg, X-15. c. 6.

110. DGL, Tillæg til Bd. IV, p. 4. Efter O. Kalkar: kunne *fostermoder* bruges for JM.

radice. Uersus: A ui fautorum dependet lex populorum! (derfor bør man ikke straks tro, at de ofte laver en *eulogium* af den slags i ond tro. Eulogium er et godt ry; men undertiden udgår et sådant ry ikke af en god rod. Verset: Folkenes lov afhænger af velynderes magt). Der kunne sikkert stå væsentlige økonomiske interesser på højkant for de implicerede parter – enken og de andre arvinger. Til belysning af arvesynspunktets vægt kan henvises til en rettertingsdom fra 1591, hvor en adelig enke sagsøgte af hendes mands arvinger, fordi hun ikke havde villet tillade deres fruer at se liget af hendes kort efter mandens død fødte og straks efter afdøde barn, ligesom hun imod deres forbud havde ladet barnet begrave og graven tilmure. Hun tilpligtedes derfor ved dom i 1592 med 12 riddermænds ed at bevise, at hun i barnets sted kunne arve det af hendes mand efterladte jordegods.¹¹¹

Inspektionsproceduren i JL I, 3 omtaler kun eet hold 'gode kvinder', mens Mikkelsen uden direkte henvisning dertil, nærmest synes at have tænkt på en ordning som den i digesterne 25, 4, 1 § 10 nævnte, der muliggjorde flere hold undersøgende 'frie kvinder', som en fortsættelse af bemærkningerne ovenfor om ordet *examinari*:

'Ideo si examinari dixerint eam non impregnata, et alie mulieres non suspecte deposuerint, quod post aliquod tempus post examen peperit, et quod partui interfuerint, earum dictis est standum, quia probatio ad oculum aliam uincit . . .'

Her vil jeg bruge tidens egen oversættelse:

'derefore dersom de dannequinder, som der till betroed er, at forfaare sagenn, siger, at hun er icke met barnn, oc andre wuuldige dannequinde siger at hun nogen tidt :/: effter at de første hadde grandsket om sagenn :/: føde barnn til verdenn, oc at de vaare neruerendis, der barnet bleff født, saadanne deris ord oc vidne skal bliffue ved sin fulle mact, fordisaa, det som mand seer for øyenn, der haffuer mand icke (at) tuile paa.'¹¹²

De 'gode kvinder' synes processuelt at være blevet opfattet som erfaringsvidner, der aflagde vidnesbyrd på grundlag af en syns- og skønsforretning. *Matzen* kaldte deres vidnesbyrd et materielt bevis¹¹³.

Om Knud Mikkelsen havde udarbejdet sin glosse med henblik på en europæisk læserskare alene, eller om han også havde haft danske læsere i tankerne, kan man ikke have noget begrundet mening om. Det for mig at se interessante er, at han i reglen om de 'gode' kvinders vidnesbyrd ved krydshenvisning til justiniansk og kanonisk ret fik indflettet begrebet *jordemoder* i funktionen som særlig sagkyndig. Den professionelle fødselshjælper var netop i slutningen af 1400-årene begyndt at vinde indpas i Europas bysamfund.

111. Kolderup-Rosenvinge: *Udvalg af gamle danske Domme afsagte på Kongens Retterting og Landsting*, IV Nr. 64 og 78, pp. 275 og 336.

112. DGL, Till. til IV, p. 4.

113. H. Matzen: *Om Bevisreglerne i den ældre danske Proces*, pp. 81 og 86.

I hvilket omfang samtiden og eftertiden læste hans glosse og lod sig belære er uvist, på den anden side var oversættelsen næppe helt uden virkning i et samfund, der fortsat støttede sig til Jyske Lov som bærende lovbog ¹¹⁴. Det kan næppe helt udelukkes, at han lod sit kendskab til dagligdagens virkelighed smitte af på sin glosse. Senmiddelalderen kan have givet ordet 'god' en betydningsforskydning over imod dygtighed eller erfaring ^{114a}.

JL I, 3 gentoges i DL 5-2-12, måske fordi de reale arveinteresser bagved var af samme styrke som i middelalderen.

Ved rescript så sent som af 12. 3. 1698 fik jordemødrene sammen med magistraten eller byfogden i landets købstæder samt disses hustruer pligt til at være til stede ved natmændenes koners barnsnød. Natmanden og hans familie vakte alles ubehag, dels fordi arbejdet rent bogstaveligt gjorde ham uren, og dels fordi der hvilede nogle tabuforestillinger over både ham og familien, hvorfor ingen ønskede at sætte sine ben i hans hus. Ikke blot jordemoderen, men også byernes fornemste koner bliver pålagt denne pligt. Rent bortset fra, at det nok skulle være et eksempel til efterlevelse, at de fineste ikke var for fine til at komme der, så ligner udvalget af kvinder socialt set de i JL I, 3, jfr. DL 5-2-12 omtalte 'gode kvinder'.

Efter de *svenske* privilegier for CM af 1688 havde JM ifølge § 5 pligt til, når de af nogen ret eller domstol blev forordnet til at examinere og bese det, som hørte under deres embede, at give trofast råd og sandfærdig berette sagens rette sammenhæng og ikke fortie noget, som bør vides, eller udsige noget, som ikke er sandt af venskabs, slægtskabs, uvenskabs eller anden interessers skyld, ejheller at give deres vurdering af det, de ikke forstår. 1711-forordningen gentog bestemmelsen let forkortet i § 21.

Den danske 1714-forordning var uden tilsvarende udtrykkelige regler, men med hjemmel i *art. 14* kunne JMC pålægge JM at komparere for kommissionen og at efterleve alt, hvad den fandt nødvendigt.

Af en rådstueattest af 8. 3. 1741, tilsendt JMC, fremgik, at 2 JM, Maren Laurentii og Rebecka Schultz, havde været udnævnt til at besigtige en gift kone, Mette JensDaatter, som var anholdt i Frederiksholms fangetårn under mistanke for at have født i dølgsmål ¹¹⁵.

En JM fik af JMC ordre til at møde i arresthuset, Slutteriet kaldet, for at undersøge en kvinde efter byfogdens rekvisition. Imidlertid udeblev hun, sendte ikke nogen anden i sit sted og gav ingen undskyldning,

114. DGL, Bd. IV, p. xix.

114a. Smh. ovf. p. 341 om forståelsen af ordene 'forstandige' og 'ypperste'.

115. JMC Prot. fol. 5.

hvorfor kommissionen pålagde hende en mulkt på 8 mk til de fattige ¹¹⁶.

Om denne syns- og skønspflicht påhvilede JM i henhold til *art. 14* eller ifølge en retssædvane, fremgår ikke af de nævnte sager. Men jeg er mest tilbøjelig til at tro, at *art. 14* udgjorde det tilstrækkelige retsgrundlag til pålæggelse af ikke nærmere specificerede embedspligter.

Iøvrigt kunne JM formentlig indkaldes som vidner ifølge de almindelige vidneregler, som gjaldt 'Mands- eller Qvindis-Personer', jfr. DL 1-13-4 ¹¹⁷.

Flere steder i JMCprotokol kan man finde omtalt, at nogle af de under møderne tilstedeværende JM har fungeret som *bisiddere*. Der kunne være tale om bisiddervirksomhed både ved eksaminer, og når JMC optrådte som judiciel myndighed. Således var under forhøret af fuskere Lisbeth Thomsen 3 JM til stede som bisiddere, mens der kun var 1 ved Rebecca Hønsekones sag ¹¹⁸.

Konfliktløsning

Konfliktløsende organer. Retten har to hovedfunktioner: at skabe samsvar mellem adfærd og adfærdsnorm og at løse konflikter mellem personer eller grupper. I første tilfælde er lovgivningen udgangspunktet og grundlaget for funktionen, i det andet udgøres grundlaget af de konfliktløsende organer. Men domstolenes opgave kan også være at virke som middel i lovgivningens tjeneste, d. v. s. at sigte mod en påvirkning af folks adfærd ¹¹⁹. Domstolene må efter 1714 anses for de primære konfliktløsende organer m. h. t. JM-forhold. Imidlertid indførtes i løbet af 1700-årene andre organer, som i et vist omfang overtog de almindelige domstoles funktion m. h. t. JM-sager af mindre alvorlig karakter, en undtagelse, som fik karakter af en praktisk hovedregel.

1714-forordningen gjorde jordemoderkommissionen til det almindelige konfliktløsende organ i *København* med følgende regel i *art. 15*:

'Forseer sig nogen Jordemoder i sit Embede, eller hun for denne Kommission anklages for utilbørligt Forhold, skal Sagen strax sammesteds forhøres, og hun af Kommissionen straffes med Mulkt eller Kassation efter Sagens Beskaf-

116. JMC Prot. fol. 103 (29. 7. 1761).

117. Jfr. Universitetets arkiv, Med. Fac. Nr. 1460 om vidneafhøring af 6 kvinder, som havde været til stede ved en fødsel + af 1 JM. G. T r y d e: *Retsmedicinske Erklæringer afgivet af Københavns Universitets medicinske Fakultet i Aarene 1630-62*, p. 34, om at fødselshjælpersker og andre retskafne Kvinder, tilhvem undersøgelsen af underlivet blev betroet, havde aflagt vidnesbyrd i en sag om abort.

118. JMC Prot. fol. 27 og fol. 37, smh. fol. 62, hvor der var 6 til stede.

119. V i l h e l m A u b e r t, p. 31.

fenhed; men naar Sagen efter art. 10 (om brug eller overladelse af abort-fremkaldende midler) angaar hendes Liv og Ære, da henviser Kommissionen det til hendes rette Forum.'

Udenfor København skulle klager over eller fra JM, der vedrørte deres bestilling, pligter og rettigheder, forelægges den stedlige *øvrighed*, som enten selv skulle afgøre sagen eller indbringe den for domstolene, jfr. 1810-reglementet, der formentlig kodificerede hidtidig praksis ¹²⁰.

Vedrørende *Norge* afgav kancelliet en promotion af 15 9. 1792 til samtlige stiftbefalings- og amtmænd angående JMs forseelser og klager over *Physicis*, fordi 1714-forordningen 'ikkun egentlig angaar Danmark' og reglen om JMCs beføjelse til at tildømme mulct eller kasation 'aleene gjelder for Kjöbenhavn':

At naar en JM i Norge forseer sig i sit Embede, og saadant kommer til Stedets *Physici* Kundskab, da kan denne, naar Forseelsen er ubetydelig, give hende en Irettesættelse, med Formaning om at handle rigtigere; men naar Forseelsen er større eller igientagen, da skal han være pligtig til at indberette samme til Stiftamtmanden i Kjöbstæderne og Amtmanden paa Landet, som efter indhentet Erklæring fra Collegio Medico eller Jordemoder-Commissionen (!) grundet paa *Physici* Beretning og den Anklagedes Forklaring, bemyndiges til at dictere hende en Mulct til Stedets Fattige, indtil 5 Rdl. Skulde en større Straf ansees passende, da indberettes Sagen til Cancelliet af vedkommende *Øvrighed*, som conjunctim med Stedets *Physici* maae e. O., i Tilfælde af igientagne og grove Forseelser, være autoriseret til forhaanden og indtil Resolution falder, at suspendere den skyldige JM. Hvad derimod angaaer de Klager, som fra JMene maatte indkomme over *Physicis*, da skal samme med disses Erklæring indsendes til Cancelliets Afgørelse.

Efter den *svenske* 1711-forordnings § 22 fungerede Collegium Medicum som konfliktløsende organ m. h. t. faglige tvister jordemødrene imellem, mens det vistnok påhvilede de almindelige retter at træde i funktion ved andre konflikter, jfr. § 9 om fuskere, hvor barnet eller moderen omkom, og § 17, om undladelse af at hente hjælp med den følge, at moder eller barn led skade.

Også det i 1740 i København stiftede *Collegium Medicum* skulle medvirke til at bilægge tvistigheder, nemlig imellem Medicos, Pharmacopæos, Chirurgos, Jordemødre etc. samt besvare spørgsmål, klager, forslag m. v. ¹²¹. Collegium Medicum havde dog ikke judiciel kompetence, men var en teknisk-administrativ autoritet for dem, som indenfor de

120. CM, CP, fol. 363 og 391 (1779-80) om striden imellem en JM og Ballum bys beboere, i hvilken kancelliet og CM blev indblandet p. g. a. en ansøgning om beneficium paupertatis.

121. Sjæll. Reg. (1740) fol. 505.

angivne videnskaber havde noget at 'angive, foreslaae, forespørge, klage, Raad og Assistance at søge'. JMC havde principielt kun kompetence for København, mens CM omfattede alle lande og områder under den danske monark. Ved rescript af 13. 5. 1803 oprettedes *Sundhedskollegiet*, som skulle dække alle de områder, der hidtil var blevet varetaget af Collegium Medicum, det chirurgiske akademi, karantænekommissionen for København og Jordemoderkommissionen, ligesom det skulle udpege medlemmerne af den eksamenskommission, der nu kun bestod af 1 medicus, 1 chirurgus, prof. obst. og stadsphysicus.

JMC var både domstol og fagligt organ. Landets almindelige retter beklædtes ikke altid af personer med ekspertise i lov og ret¹²², men JMCs medlemmer skulle især have indsigt i medicinalforhold, ligesom man ofte anvendte JM som bisiddere, når kommissionen fungerede som ret.

Domstolenes afgørelsesmåde var, også i straffesager, som hovedregel akkusatorisk, d. v. s., at det var overladt den forurettede eller hans pårørende at rejse og gennemføre anklagen; den inkvisitoriske procesform, hvorefter undersøgelsen skal foretages af dommeren eller retten ex officio på grundlag af angivelse, almindeligt rygte eller anden grundet mistanke, trængte sig efterhånden frem, først ved særdomstolene¹²³. *Art. 15* kunne friste til at antage, at både den inkvisitoriske og den akkusatoriske form kunne lægges til grund i JMC:

'Forseer sig nogen JM i sit Embede eller hun for denne Kommission anklages for utilbørligt Forhold, skal Sagen strax sammesteds forhøres, og hun af Kommissionen straffes . . .'

Af 21 sager behandlet af JMC i perioden 1742–82 synes de 11 igangsat ved klager indgivet af JM, 2 af private, 1 af stadsphysicus og 1 af kommissionsbudet, mens 5 synes igangsat ex officio på andet grundlag. Kommissionens praksis synes imidlertid at vise, at begrebet anklage ikke er opfattet som en beskrivelse af akkusationsproceduren, men snarere som synonymt med anmeldelse (denuntiatio). Ingen af klagerne synes at have haft processuel beføjelse til at føre anklagen igennem. Det ligner den typiske inkvisitionsprocedure, jfr. også 'skal Sagen strax sammesteds forhøres'.

Af Kirstine Köhlerts-sagen fra 1772, som henvistes til Hof- og Stadsretten, ses endvidere, at behandlingsformen forventedes at være ret summarisk:

122. Se f. eks. *Højesteret*, II, p. 204.

123. I. E. Larsen: *Forelæsninger over den danske Criminalproces*, p. 4 f.; Knud Waaben: *Misgerning og straf*, p. 291 f.; Stephan Hurwitz: *Den danske strafferetspleje*, p. 27.

'Men som til Sagens fulde Oplysning kunde maaske behøves Vidners Afhørelse og vidtløftigere Procedure end dette vores Fori Natur tillader . . .'¹²⁴

JMC kunne idømme mulkt eller kassation, d. v. s. fratagelse af retten til at praktisere, samt sende fuskere i Børnehuset, mens domstolene skulle afgøre sager, som vedrørte 'Liv og Ære'.

I forbindelse med JMCs fuskerioffensiv i 1740erne opstod der tvivl om udstrækningen af JMCs jurisdiktionskompetence. Ved rescript af 16. 10. 1744 fik den generel kompetence i alle sager vedrørende JM, også imod fuskere under andre værneting, bortset fra de sager efter *art. 3 og 15* som hjemlede højere straf, og hvori der skulle være appel til højesteret. Denne retstilstand varede til 1772 efter Hof- og Stadsrettens oprettelse. Den overtog de større sager i første instans, mens JMC beholdt disciplinær- og bagatelsager, formentlig indtil oprettelsen af Sundhedskollegiet, der optog kommissionens funktioner under sig¹²⁵.

Konfliktløsningsfunktionen

Beskikkede Jordemødre. 1714-forordningen giver ikke selv nogen definition på *art. 15s* sondring imellem embedsforseelse og utilbørlige forhold. Man kunne tænke sig, at de to betegnelser afspejlede henholdsvis egentlige kriminelle forhold og politiforseelser. Men det er muligt at læse utilbørlige forhold som et eksempel på embedsforseelser i vid forstand; utilbørlige forhold kan også blot have været tænkt som en tautologi på embedsforseelser. Denne uvished befordrer ikke lysten til at lede efter en bevidst straffeteoretisk sondring i artiklens indledning. Fremstillingen vil derfor i det væsentlige følge de enkelte artiklers orden.

Art. 6. De skulle være ædruelige og entholde sig fra al stærk Drik saavel før som efter Barnefødslen, at ofte tvende Menneskers Liv og Sundhed beror paa deres Vindskibelighed, og at deres Samvittighed, Rygte og gode Navn lider, om de sig i deres Embede forse.

Det synes ikke at være en forseelse, der ofte blev gjort gældende i JMC, om det nu skyldtes, at det ikke blev opdaget, eller ikke påklaget, eller at JM faktisk var mere ædruelige, end man antog.

En kgl. Lands-, Over-, samt Hof- og Stadsretsdom af 30. 8. 1824 stadfæstede en birketingsdom, der havde dømt en JM fra sin bestalling p. g. a. drukkenskab. Præmisserne understregede, at der dels var tale om gentagen drukkenskab trods irettesættelse og advarsel 9 år før, og dels at hun

124. JMC Prot. fol. 120.

125. G. N o r r i e: *Danmarks Jordemødre*, p. 47.

i den konkrete sag formentlig p. g. a. den beskændede tilstand havde undladt at gøre alt, hvad der havde været anledning til for at redde mode-rens liv ¹²⁶.

Hvor JMCprotokol er mærkelig tavs om JM's drukkenskab, beretter den til gengæld tydeligt om deres vanskelighed ved at holde godt venskab efter *art. 8*:

De skulle indbyrdes holde godt venskab og fortrolighed, den ene misunde ikke den anden, og naar noget vanskeligt forefalder, skulle de trolig med Raad og Daad hjælpe hverandre.

I anledning af en strid imellem 2 JM resolverede JMC den 26. 6. 1744, at kommissionsbudet på dens vegne skulle advare den anklagede om 'herefter at entholde sig fra slige ærerørige skielsord imod andre JM', da det er 2. gang, hun har fået en advarsel, skal hun vide, at 3. gang hun forser sig, vil sagen blive overleveret i 'verdslig Øvrigheds hænder' ¹²⁷.

Den følgende artikel i rækken kan indledningsvis karakteriseres som en almindelig pligtgrundsætning i overensstemmelse med ældre vesteuropæisk tradition.

art. 8: De skulle trolig forestaa deres Embede, skikkelig og venlig omgaas dem, som ere i Barne-Nød, hjælpe den fattige saavelsom den rige, og ikke for en skiden Gevinsts Skyld uden vigtig Aarsag forlade den fattige, naar de først til den ere kaldte.

En direkte henvisning til *art. 8* forekom i sagen mod Maria Porsch den 30. 4. 1765. Kommissionen anførte, at hun med de 4 nævnte forhold havde forset sig imod *art.*erne 8, 9 og 11, men undlod at præcisere, hvilke forhold der havde relation til hvilke artikler ¹²⁸.

I en sag fra 1782 måtte Madame Strange betale 1 rdl i mulkt til JM-kassen, fordi hun forlod konen af søvnighed og ikke kom tilbage, da hun blev tilkaldt, som hun havde lovet, men

'foregav at være hentet til en anden Kone uden at sige hvem eller hvor det var, saa at Manden maatte med Vægteren løbe heele Natten forlegen fra een Jordemoder til en anden som alle undskyldte dem'.¹²⁹

Kommissionen henviste imidlertid ikke specielt til *art. 8* i sin dom, men har formentlig pålagt hende bøde ud fra den almindelige adgang i *art. 15*

126. JT 12. Bd. I. H. p. 100 smh. II. H. p. 205, hvor højesteret stadfæstede dommen.

127. JMC Prot. fol. 5 og 14.

128. JMC Prot. fol. 109.

129. JMC Prot. fol. 136 (16. 2. 1782).

til at idømme arbitrær straf 'efter sagens beskaffenhed.'

Rent konkret omtaler *art. 8* iøvrigt heller ikke det forhold, at en JM vægrer sig ved at komme, skønt kaldet, ejheller langvarig eller gentagen udeblivelse, men kun det forhold, at JM forlader en fattig barselkone for at gå til en rig.

1810-reglementet indførte i § 39 den bestemmelse, at hvis nogen JM mod formodning

'skulle vægre sig ved ufortøvet at komme til en Barselkone, skal hun første Gang af Stedets Politimester inden Retten gives en alvorlig Irettesættelse og Formaning, som bliver at tilføre Protokollen; men anden Gang tiltales hun til sin Bestillings Forbrydelse.'

De medicinalretlige regler i artiklerne 9–12

Art. 9: De skal i Fødslen flittig give Agt paa alle Omstændigheder, og om noget tungt eller farligt forekommer, da i Tide raadføre sig med forstandige Jordemødre og efter Sagens Beskaffenhed lade hente en Medicum for at høre hans Raad. Findes de forsømmelige herudi, og enten Fosteret eller Moderen geraader derover i Livsfare, straffes de med deres Bestillingers Fortabelse og med anden Straf efter Forseelsens Beskaffenhed.

Birthe Münster blev dømt efter *art. 9* den 5. 6. 1750 til at betale 6 rdl med trussel om at miste bestillingen i gentagelsestilfælde, fordi hun, skønt hun fornemmede, at fosteret var ved at rådne i moderens liv og åbnin-gen var temmelig stor

'ey strax har sögt hielp hos en Jordemoder eller Accoucheur, ey heller anmeldet dette Tilfælde for en Medico, hendes Omgang ogsaa med Barsel-Qvinder i adskillige Maader er suspekt, . . .'¹³⁰

Det var ikke nogen tom trussel. Ved dom af 21. 5. 1761 mistede hun retten til at praktisere, atter p. g. a. *art. 9* og med følgende begrundelse:

'Hendes her givne Svar paa de af Commissionen giorte Spørgsmaal viiser tydelig hendes i JM Videnskabet mærkelige Uagtsomhed og strafbare Skiödeslöshed, der ey kan befrie hende aldeles og fuldkommen for den Mistanke at have brugt en for barnets Liv höyst skadelig Vold og grov medfart. Det er i særdeleshed en strafværdig Skiödeslöshed af JM, at hun slet intet foretog sig med det nye-fødte barn, som kunne tienne til at bringe det til Live i fald det ikke var dødt . . .'¹³¹

Anna Maria Schwartz blev på samme måde efter den *9* og *15 art.* dømt til at have privilegium og bestalling som JM i København aldeles forbrudt

130. JMC Prot. fol. 56.

131. JMC fol. 100 (21. 5. 1761).

'for hendes twert imod den hende givne Undervisning og Oplysning, skiödelöse, uagtsomme, og desaarsag straffældig Omgang ¹³².'

Maria Porsch ¹³³ fandtes som nævnt ved en barsel samtidig at have overtrådt art. 8, 9 og 11 ¹³⁴. Art. 11 slutter sig til forbudsnormen i art. 10 om indgivelse af abortfremkaldende midler. Efter art. 11 var det forbudt:

at give nogen udi Fødslen drivende Medikamenter, men heller kalde en Medicum til Raads, hvilken best kan give tilkjende, om de i et saadant Tilfælde gjøres fornødne, og hvorvidt man dermed kan gaa.

Hun tilstod, at hun ikke kom, straks hun blev bedt, og gentagne gange forlod den fødende, endvidere:

'at hun haver fordristet sig til at ordinere og indgive dend fødende drivende medicamenter: da det og tillige af Vidner blev beviist, at hun forlod den fødende da Veeerne blev fleere og kraftigere, i sit stæd ordinerede een af nærværende Koner til at tage barnet i fald det skulde forinden hun kom igjen blive födt og at hun ey strax haver undersøgt barselkonen for at opdage Aarsagen til den Klage hun förte, da det syntes Konen at noget hang ned hos hende, men ubesindig svarte derpaa; og da barselkonen derefter ved andres Undersögning befandtes at være betydeligere revent og skaden forsömt ...'

Ved straffastsættelsen udtalte kommissionen:

'Saa bliver det aabenbar, at Maria Porsch i denne begivenhed ey haver forrettet sit JordModer-Embede saa troelig, skikelig og venlig som hun burde, men tvertimod forseet sig imod forordningens 8. 9. og 11. §§ af 30. November 1714 om JMs Forhold m. v. saa i henseende til at det er hendes förste angivne forseelse, tilkiendes hun for sin forsömmelige og uvenlige forholds skyld denne gang at böde til Cassen 4 Rdl og til den anklagende 4 Rdl ... med trussel om strengere straf i gentagelsestilfælde.

Med forsigtighed kan man sige, at sagen rummer en sammenstøds-situation, idet hun havde overtrådt artiklerne 8, 9 og 11.

Man har ikke ladet art. 8 med det mere generelle pligtindhold udtømmende gøre op med de begåede forhold. Alle 3 artikler anføres i domsbegrundelsen, hvad der kunne friste til at betegne situationen som en modereret kumulation ¹³⁵.

Efter indførelsen af Reglement for Giordemodervæsenets Indretning og Bestyrelse i begge Riger, Kjøbenhavn undtagen, af 21. 11. 1810 synes

132. JMC fol. 82, (12. 12. 1755) jfr. Gordon Norrie, TtJ (1895) p. 87 f.

133. Smh. p. 374.

134. JMC Prot. fol. 109 (30. 4. 1765).

135. Cfr. S. Hurwitz: *Den danske Kriminalret*, p. 551.

1714-forordningen geografisk at være blevet begrænset til kongens by. Imidlertid manglede 1810-reglementet det detaljerede pligtkatalog i 1714-forordningen.

Af en Lands-Over- samt Hof- og Stadsretsdom fra 27. 4. 1812¹³⁶ får man indtryk af, at retsgrundlaget var et andet udenfor København. Anne JacobsDatter var under to fødsler kommet til at brække henholdsvis et lår på et barn og begge ben på et andet. Begge benbrud blev dog helbredt. Sundhedskollegiet erklærede, at hun ikke havde vist 'Ukyndighed i sin Videnskab', og regimentslægen, at ved vanskelige fødsler kunne selv den forsigtigste Accoucheur komme til at brække et lem på barnet. Retten mente derfor ikke, at hun burde miste sin JM-bevilling. Men hun måtte bøde 20 rdl. til Københavns Fattigvæsens hovedkasse samt betale omkostning m. v., fordi hun

'under de ommeldte Fødsler ikke har brugt den Vaersomhed, som det i Følge Kirkeritualets 3. Cap. 2. Art. og den 5 § i den hende meddelte Instrux, var hendes Pligt at iagttage, saa findes det, at en arbitrair Straf er anvendelig, hvilken efter Omstændighederne bestemmes til en Mulct af 20 Rdl . . .'

Man brugte altså ikke 1714-forordningen, men Kirkeritualet, som ellers i 1714-forordningens gyldighedsperiode nærmest må anses for i det væsentlige kun at have haft virkning som subsidær retskilde.

Kirkeritualets art. 2 pålagde JM omhu i deres kald

'at baade Moderen og Barnet maa holdes ved god Helbred uden Men og Skade, vidende, at dersom I enten af Forsømmelse, Uagtsomhed, Drukken-skab, eller og formedelst en grov Medfart tilføie nogen af dem nogen Skade, da ere I Mordere, og Gud vil kræve det uskyldige Blod af Eders Hænder.'

Jordemoderinstruksen af 1797 pålagde JM i § 5' nøie (at) give Agt paa alle Omstændigheder, og saa lemfældig som mueligt, søge at hielpe hende, efter den Undervisning hun har faaet, og den Erfarenhed hun har erhvervet sig . . .'

Endvidere pålagdes det JM at skaffe hjælp i vanskelige tilfælde.

Art. 10 forbyder indgivelse af, præparering eller anden form for fremskaffelse af 'noget Medikament, Drik, Pulver eller deslige, hvorved Fosteret i Moderens Liv kunde beskadiges, dræbes, levende eller dødt uddrives'.

Maren Hansdatter havde givet noget medicament, som bestod af en blanding med coloqvint, hvortil kommissionen i 1760 bemærkede, at den var

'i sig selv som bekiendt en farlig og drivende medicin, der med billighed kan regnes ibland de medicamenter som den 10. art. i Forordningen af 1714 om

136. NJA III. Bd. p. 137 nr. 12.

melder, hun som JM burde have vogtet sig for, icke nogen slags fruentimmer at indgive . . .'

Imidlertid slap Maren Hansdatter med skrækken, 'da sagen imod formodning lykkelig er udfalden og konen berget Livet'. Hun kunne nøjes med at betale 4 sl.d. til JM's fattiges kasse¹³⁷. *Art 10* nævner selv straffesammenhængen ved disse forseelser: JM må ikke give, præparere, lade præparere, give dem selv eller andre anslag derpå 'under deres Bestillingers, æres, Godes, ja Livets Fortabelse efter Sagens Beskaffenhed'. Man kan således ikke beskyldes JMC for, at den fór særlig hårdt frem i denne sag.

Efter *art. 12* forbydes det JM 'at kurere Kvindfolk, barselkoner, spæde Børn eller andre' medmindre der er stor nød og ingen læge kan fås, i hvilket tilfælde de må give barselkoner eller spæde børn et simpelt medikament fra apoteket.

Kirstine Köhler, som ikke var beskikket i København, havde givet en tjenestepige medikamenter, hvorefter denne var blevet så dårlig, at hun døde natten efter. JMC henførte tilfældet til *art. 12*, men tilføjede:

'Da nu saadan en Misbrug ey opdages eengang mod hundrede den practice-res saa haver Commissionen holdt det af stor vigtighed at saadanne Qvinder, der i saa mistænkelige Tilfælde opvarte ugifte Fruentimmer bleve alvorligen afstraffede: Men som til sagens fulde Oplysning kunde maaske behøves Vidners Afhørelse og vidtløftigere Procedure en dette vores Fori Natur tillader, saa have vi troet ey bedre at kunde giøre, end foredrage hans Majestät igjennem det Danske Cancellie.'

Man forespurte cancelliet, om ikke sagen burde henvises til den nyoprettede Hof- og Stadsret¹³⁸. Cancelliet delte kommissionens opfattelse. Under 18. 11. 1772 oversendtes herefter sagen til Hof- og stadsretten, som formedelst den beskikkede forsvarers 'unyttige Opsættelser' først afsagde dom i sagen den 11. 7. 1774; man skønnede ikke, at *art. 3* var anvendelig, fordi hun havde været lovlig antaget JM på Amager med ret til at praktisere der:

'derimod bliver hun som den der, uden at være beskikket til JM her i Staden har betient 4 Barselkoner, og desuden tvertjmod bemelte 10. artikul givet den strax derefter bortdøde pige, Inger, Medicamenter, med vilkaarlig straf at belægge.'

Den vilkårlige straf blev 8 rdl. til Københavns almindelige hospital og 8

137. JMC Prot. fol. 96 (8. 5. 1760).

138. JMC Prot. fol. 120 (12. 10. 1772). Hof- og Stadsrettens Domprotokol nr. 2 fol. 880, nr. 356.

rdl. til justitskassen, men mærkeligt nok blev hun ikke frataget sin jus practicandi på Amager.

Fuskere i faget. Fuskere bruges her om JM, der praktiserede uden beskikkelse fra rette øvrighed, uanset om de var eksamineret, var under uddannelse, helt uden uddannelse eller om de var beskikket andetsteds.

Samfundets reaktion over for fuskere er bestemmende for det retlige problem om fuskereglens gyldighedsvirkning. Årsagen til, at *eksaminerede* JM fungerede uden beskikkelse, kunne være økonomisk¹³⁹, eller kunne bero på en retsvildfarelse, som i sagen fra Frederikshald imod den ugifte Marthe Johannesdatter, hvor både hun og landlægen havde troet, at han var beføjet til at beskikke JM. Stiftamtmanden anså hende for strafskyldig til tugthuset med tvivlsom hjemmel i 1714-forordningens *art. 3*, hvorimod CM indstillede til kancelliet, at hun fik en mulkt på 1 rdl eller deromkring, fordi hun mere af »Enfoldighed end af Traadsighed« havde forset sig¹⁴⁰. Kirstine Köhlerts, som blev indklaget for overtrædelse af *art. 12* om medikamentmisbrug, skulle tillige have overtrådt *art. 3*, fordi hun ikke var beskikket i København, selvom hun var lovlig beskikket andetsteds¹⁴¹.

1714-forordningens *art. 3* in fine gav følgende direktiv:

'Fordrister nogen sig, som ei med ovenmeldte Tegn (JM-skilt) er privilegeret, at betjene nogen Kvinde, skal den straffes med Børnehuset.'

Alt tyder på, at JMC straks fra sin begyndelse har anset sig som kompetent i sager såvel imod de beskikkede, som imod fuskere. I årene 1743–50 behandlede JMC henvend 20 sager mod fuskere. Men i sagen mod Lisbeth Thomsen opstod der alligevel tvivl om rækkevidden af dens kompetence¹⁴².

Lisbeth havde fået sin første advarsel af kommissionen 19. 7. 1774. Alle-rede 8. 11. s. å. klagedes der igen over hende, denne gang fordi hun havde betjent et 'besovet fruentimmer'. Sagen overgaves til byfogeden, som skulle indkræve erstatning til den beskikkede JM, hvis næring var gået for nær, samt bøde efter forordningen. Men byfogden foretog sig intet andet end lade optage en slags rapport i sagen, 'alleeniste har inqvireret ved sine folck', og indhente hendes løfte om ikke at befatte sig videre med JM-forhold. Kommissionen var i høj grad utilfreds med byfogdens frem-

139. JMC Prot. fol. 23 (8. 10. 1746).

140. CM, CP, fol. 625 (28. 1. 1788).

141. JMC Prot. fol. 120 (12. 10. 1772) smh. ovf. p. 378.

142. A. St ad f e l d t, p. 11 og G. N o r r i e, T f j (1895) p. 90 f.

gangsmåde og anmodede derefter politimesteren om ved sine betjente 'at lade samme Lisbeth Thomsen alvorligen med trussel af Börnehuset forbyde slig ulovlig indgreb i JM's forretning . . .' samt om at udpante hos hende for 2 rdl samt hvad betjentene skulle have for deres umage ¹⁴³.

Lisbeth blev nu indkaldt for politikammeret og forklarede, at hendes mand havde været ved artilleriet i 26 år, at han var død for 9 år siden i Ost-Indien, hvor han var taget hen som soldat. Hun erkendte, at hun havde betjent en ugift kvinde, men hun havde ikke vidst, at den beskikkede JM havde været tilkaldt een gang, før hun selv kom. Hun lovede bod og bedring og mødte samme eftermiddag for JMC, hvor hun fik en ny advarsel. En måned senere var den gal igen, hun indkaldtes og undskyldte sig med, at hun (hvad der muligvis var nogen sandhed i) intet andet havde at leve af. Hun fik en ny advarsel om enten at tage sig i agt eller også melde sig til eksamen og erhverve en lovlig attest ¹⁴⁴.

I september 1744 blev hun tillige beskyldt for at være fordrunken, hvad hun nægtede, mens hun ikke kunne fragå, at hun fortsat betjente barselkoner. Man anmodede politimester Torm om at gå frem efter 1714-forordningen. Han må øjensynlig have givet udtryk for tvivl om sin eller kommissionens kompetence, i hvert fald anmodede kommissionen herefter kongen om at få jurisdiktionskompetence i alle sager om JM – med eller uden beskikkelse. Kancelliet hæftede sig især ved de

'fra de i Kjøbenhavn værende examinerede og privilegerede JM ofte indkomne Klagemaale, at dem af Matros- og Soldaterkoner, som, endskiønt de ei ere privilegerede, betjene svangre koner i Barnsnød, betages deres lovlige Brød og Fortjeneste . . .'

Man tilføjede, at man med hjemmel i 1714-forordningens *art. 3* havde været tvunget til under trussel om straf at forbyde slig uorden, at man havde formået politimesteren at gøre advarsel og borttage udhængende skilte, men at disse foranstaltninger kun agtedes lidet, hvilket skyldtes, at de fleste fuskere skulle sortere under militær jurisdiktion og ikke uden besvær og omkostninger kunne dømmes til Börnehuset.

JMCprotokol giver kun om Lisbeth Thomsen den oplysning, at hun var soldaterenke, mens der intet fremgår om de øvrige fuskere's mulige tilhør til militær stand. Man spørger uvilkårligt, om ikke kommissionen har smurt lidt tykt på for at vinde gehør i kancelliet, og om ikke alle de soldater- og matroskoner, der tales om, kan reduceres til den flittige Lisbeth alene eller dog til ganske få. Kongen lod sig overbevise, og den 16. 10.

143. JMC Prot. fol. 8–10.

144. JMC Prot. fol. 12.

1744 fik kommissionen generel jurisdiktion i alle sager vedrørende JM-forhold.

Nu kunne man komme hende til livs. Efter nye indkaldelser, hvor hun een gang skal være mødt beskænket, fik hun en ny advarsel, da man intet nyt havde på hende. I januar 1747 gik det imidlertid galt. Hun blev af kommissionsbudet 'attrapperet' udenfor Garnisonskirken bærende på en kaptajn Schack's barn efter barnedåb. Hun blev stævnet, men mødte først i kommissionen 10. marts. Der blev afholdt forhør, hvorunder JM Catharine Peders Datter, Maren Ole Madsens og Dorothea Maria Christophers var til stede som bisiddere. Hun fik følgende spørgsmål:

1) Qv.: om hun icke vidste at hende var 3de gange af commissionen forbuden at betiene nogen barselkoner, med trusel efter forordningen med straf af børnehuset.

resp.: hun tilstod at hun vel har været 3de gange og at hende og var forbuden at lade sig bruge som jordemoder.

2) Qv.: siden hun nu vidste at hun var forbuden, og icke bestilt til jordemoder icke heller har attest, hvorfor hun da har betient Capt. Schackes frue i Barselnød og forløst hende.

resp.: fordi det var dend 9de gang hun hafde betient hende i slige tilfælde.

3) Qv.: om hun icke har betient flere barselkoner imod forbud.

resp.: hun hafde ickun betient 4 siden.

4) Qv.: Hvorfore hun hafde beegnet Commissionens Bud saa uhøflig ved Garnisons kirke.

resp.: hun vil icke tilstaa at have beegnet ham uhøflig.

5) Qv.: om hun icke ved at hun tvende er bleven lovlig stævnet at møde for Commissionen og sidste gang med forelæggelse.

resp.: Ja, hun tilstod det, men første gang kunde hun icke komme for svaghed i hendes fødder.

Den 14. 4. 1747 afsagdes dom over den udeblevne Lisbeth:

'Eftterdi Lisbet Thomsens Bekiendelse og Selvraadig samt formastelig omgang mod Commissionens oftere advarsel og forbud, kiendes for Ret: at hun bør i forordningens følge af 30. November 1714 den 3die Articul udi Børne-Huset at arbejde udj 3 maaneder.'

Efter at kaptajn Schack igennem flere år havde forsøgt at mægle, tilskrev politimesteren 28. 2. 1749 kommissionen, at han ville bringe dommen til execution, så snart han fik at vide, hvor hun var at finde¹⁴⁵. Det vides ikke, om hun havde forladt byen for at praktisere på landet, hvor uddannelsesfordringerne var væsentlig lavere.

Det synes en gammel skik, at JM bar barnet ved barnedåben. Af nogle ekstrakter af Lyngby kirkebog (ca. 1645–72) kan man se, at enkelte

145. JMC Prot. fol. 17, 18, 33, 38, 45 og 47.

kvinder hyppigt stod noteret ikke blot som faddere, men også som dem, der bar barnet. Nogle er vel blevet bedt derom p. g. a. deres fremtrædende status i sognet, andre snarere fordi de har fungeret som JM ¹⁴⁶.

Fra *Sverige* kan i denne forbindelse erindres 1711-forordningens § 10:

'Så skal Barnmorskan, når någon Hustru är förlöst och hos Klockaren antingen om Tacksäjelsen uti Kyrkjan, eller om Barnets Dop beställes, sit af Magistraten meddelte witnessbörd åstad skicke, som til et wårtecken för Klockaren skal upwisas.'

Kom nogen uden behørigt tegn og bestilte dåb m. v. havde klokkeren pligt til at meddele det på rette sted, for at der kunne gribes ind fra øvrighedens side.

Den danske fuskeribestemmelse i *art. 3* gjorde straffens idømmelse afhængig af den rent formelle betingelses svigten: manglende beskikkelse eller privilegium.

I *Sverige* sanktioneredes fuskeri efter 1711-forordningens § 9 med bøde til embedskassen eller korporlig straf, hvis der ikke skete en ulykke, men i tilfælde af en påviselig skadevirkning, f. eks. at barnet eller moderen omkom, skulle sagen henvises til domstolene.

I sagen mod den dygtige fusker Carin Erichsdotter, som ved et operativt indgreb reddede både mor og barn, synes det svenske CM's eneste reaktion i 1704 at være at påbyde Carin, der vel var undervist men ikke edsvoren, at hidkalde lægehjælp og undlade brugen af instrumenter ¹⁴⁷.

Lisbeth Thomsen-sagen viser, at man i Danmark forsøgte sig et langt stykke henad vejen med advarsler og bøder, før man skred til alvorligere reaktioner. Måske var retspraksis her ikke så meget forskellig fra den svenske § 9, som *art. 3* kunne lade formode, jfr. domsbegrundelsen i Hof- og Stadsrettens sag imod Rebecca Maria fra 29. 6. 1778, nedenfor s. 385. I rescript af 16. 10. 1744 opstilledes en sontring imellem de forseelser, der efter *art. 3* og *15* skulle anses med større straf, hvori der var appel til højesteret, og de mindre sager, hvori kommissionen havde den endelige afgørelse.

Fuskeribestemmelser var vanskeligere at håndhæve på landet. Selv om 1714-forordningen principielt også gjaldt landet uden for København og købstæderne, vedrørte *art. 3* efter sin ordlyd København alene. I en erklæring til kancelliet, indhentet i anledning af et forslag indsendt af doktor Bertel Wichmand (1720–70) i Aalborg om mulkt såvel for dem, der lod sig uberettiget bruge som JM, som for den, der brugte en sådan, hed det,

146. Materialet venligst udlånt til mig af cand. mag. Ebba Waaben. Smh. ndf. p. 383.

147. B. L u n d q v i s t, p. 32 f.

at det vel kunne gøres fornøden af hensyn til 'de af øvrigheden beskikkede 'i fald ey tingenes vanskelighed selv eller andre hensigter skulle hindre det' ¹⁴⁸. Dette princip kom efterhånden modificeret til at dominere praksis på landet, således at mulkten tilfaldt den JM, som skulle have været tilkaldt i distriktet, jfr. 1810-reglementet § 33, hvorefter såvel fuskeren som kunden skulle bøde fra 2 mk til 5 rdl efter sagens beskaffenhed, medmindre det bevisliggjordes, at en autoriseret JM ikke kunne fremskaffes. Det var fortsat billigere at fuske i faget på landet.

I *Norge* vedblev almuen efter stiftbefalingsmanden for Christiania at benytte sig af 'de Hielpemidler, som omløbende og uexaminerede Jordemødre tilbyde, uden at ville betjene sig af hine (de eksaminerede), eller søge deres Hielp.' Rescript af 16. 12. 1791 pålagde almuen hver gang den søgte de omstrefjendes hjælp, at betale noget bestemt til de beskikkede i overensstemmelse med pl. af 29. 4. 1791.

Den *svenske* fuskeribestemmelse i 1711-fr. § 9, jfr. 1777-reglementet § 9, kom til at volde myndighederne mange ærgrelser. Især på landet var der stærk modstand imod reglen; folk ville blive ved skik og brug med hjælpende nabokoner. At benytte autoriserede JM stred helt enkelt imod retsbevidstheden. I Uppsala tillod rådhusrätten i 1734 nogle uautoriserede JM at praktisere, fordi den beskikkede ikke kunne overkomme hele byen. På rigsdagen udtalte Bondestanden i 1778 sin misfornøjelse med § 9. Selv om Collegium Medicum strittede imod, blev § 9 herefter ophævet ved kgl. brev af 3. 4. 1780. En ret enestående situation ¹⁴⁹. Måske bør forholdene i *Norge* ses på baggrund af de tilsvarende svenske. Også i *Norge* syntes JM-reglerne om fuskeri nærmest at have været i strid med den almindelige retsbevidsthed.

Den almindeligste form for fuskeri blev praktiseret af dem som manglede både uddannelse og eksamen. Den mest omfattende sag herom var Lisbeth Thomsen-sagen. Men der var i 1740erne og 1750erne tillige en del andre, mindre fisk, som gik i kommissionens net. Således synes for årene 1743, 1744, 1745, 1748 og 1749 samt 1755 knapt en halv snes stykker at have modtaget advarsler imod at lade sig bruge som JM. To måtte modtage mulkter. Den ene, Inger OlufsDatter, fik 2 rdl 'ad pios usus' og den anden, Madame Mads Madsens, fik 4 rdl 'hvilke Penge til fornøden Udgifter ved Commissionen forefaldende skal employeres', fordi adskillige JM 'havde attraperet hende i Kirkerne med Börn til Daaben, hvilcke hun hafde self hiulpen til forlösning' ¹⁵⁰. Hun tilstod sin brøde,

148. PCM (17. 4. 1756).

149. B. L u n d q v i s t, p. 61, 63 og 78 f.

150. Smh. ovf. p. 382.

men tilføjede, at hun 'ey (havde) vidst at slig en Gierning var saa meget coupable, som hun af forordningen om JM dateret 30. 11. 1714, hvilken hende blev forelæst, erfarede.' Hun påkaldte sig ukendskab til loven, som man, såvidt jeg kan se, ikke opfattede som diskulperende, idet hun måtte betale en relativ høj bøde i sammenligning med Inger Olufs-Datter, som tilmed var indkaldt for anden gang, men slap med 2 rdl. Inger Olufs-Datter havde påkaldt sine vanskelige sociale forhold, 'siden hun ey hafde andet at leve af', og kommissionen synes at have nedsat hendes bøde af denne årsag ¹⁵¹.

Retsopfattelsen om lærlingefuskeri fandt sit noget vage udtryk i 1714-forordningens *art. 4*, hvorefter de, som agte at lade sig bruge som JM, skulle henvises til erfarne JM, som skulle tage dem med til fødsler og lære dem at praktisere.

Den *svenske* 1711-forordnings § 6 forbød udtrykkelig lærlinge at lade sig bruge som JM uden den foresatte beskikkede JM's vidende, bortset fra nødstilfælde.

Skønt de danske læredøtre således ikke måtte praktisere alene, blev der den 9. 4. 1745 i JMC klaget over, at 'de unge som gaar i lære og endnu icke er antagen' gjorde de beskikkede stor indpas i næringen. Kommissionen opfordrede de klagende JM til at bevise det ¹⁵². Det må åbenbart have været svært. Først i 1748 fik en lærling forbud imod at befatte sig med barselkvinder, medmindre 'det skeede i overværelse af en Edsvoren JM'. Den pågældende havde ment sig berettiget til at praktisere, fordi hun på 5te år gik i lære hos prof. Buchwald uden at kunne blive antaget ¹⁵³.

Lærlingen Anna Sophie Fielderup var øjensynlig særlig ivrig efter at komme i gang med at praktisere. Den 18. 4. 1749 foreholdt kommissionen hende 'sin formastelige Dumdristighed' på grund af adskillige forhold med trussel om straf, hvis der påny skulle indkomme klager. Det gjorde der, og den 28. 11. s. å. måtte hun vedtage en mulct på 2 rdl, med trussel om straf af Børnehuset, hvis hun endnu engang som lærling skulle blive indklaget. Der var alvor bag truslen. Den 3. 7. 1750 stod hun frem for kommissionen og tilstod at have betjent to kvinder siden sidste gang. Dommen faldt den 31. 7. s. å.: 'Et halvt aar udi Børnehuset her udi Staden og efter den Tiid ingen videre Adgang at nyde til JM Professionen ¹⁵⁴.'

13. 11. 1750 og 14. 3. 1751 fik lærlingene Christine Jörgen Larsens og Sophia Jens Hansens hver en advarsel og 10. 9. 1751 blev samtlige lær-

151. JMC Prot. fol. 45 (15. 11. 1748) og fol. 50 (17. 10. 1759).

152. JMC Prot., fol. 19.

153. JMC fol. 41.

154. JMC Prot., fol. 47, 51, 57 og 58.

linge formanede om, ikke at fratage nogen edsvoren JM hendes barselkoner med trussel om straf af 4 rdl første gang og Børnehuset i gentagelsestilfælde ¹⁵⁵. Således fik den vage regel i *art. 4* ved kommissionens praksis et mere utvetydigt indhold, hvilken praksis nok var medvirkende til at begrænse lærlingefuskeriet i 1750erne. Elisabeth Borremesters blev 12. 12. 1755 som en af de sidste advaret imod at betjene koner på egen hånd. Hun fik sin eksamen 4. 2. 1757, så hun har nok holdt sig advarslen efterrettelig ¹⁵⁶.

Efter lang tids ro indbragtes i 1777 en klage imod en kvinde, Rebecca Maria, som hævdede, at hun havde lært 1 år under Buchwald (Balthazar Joh. de (1697–1763)), og været hos Etatsråd Berger (Christian Johan (1724–89)) 1 à 3 gange på skolen. Under forhøret måtte hun dog indrømme, at hun ingen faglige bøger havde læst, at hun hverken havde eksamen eller tilladelse til at praktisere. Hun havde fungeret som JM i 24 år i København og på Christianshavn, ligesom hun havde haft 4 kvinder i sit hus for at føde der. Da JMC således havde hørt, at hun var 'ukyndig, uexamineret og uprivillegeret', besluttede man den 14. 11. 1777 at henvise sagen til Hof- og Stadsretten 'siden hun har forseet sig mod Jordemoderforordningens 3. Articul. ¹⁵⁷ Man anser sig ikke længere for kompetent til at behandle så store sager i JMC ¹⁵⁸. Hof- og Stadsretten afsagde dom den 29. 6. 1778. Det anførtes i præmisserne, at hun både ved egen tilståelse og ved vidner var blevet overbevist om igennem 24 år at have udøvet JM-kunsten uden indsigt i denne videnskab. Man måtte følgelig dømme hende til at arbejde i Børnehuset.

'Men da det dog ey er oplyst, at hun ved hendes 'U-Kyndighed har tilföyet de Barsel-Koener hun har betient eller deres Foster nogen Skade, men næsten alle vidnerne derimod forklarer, at de ved hendes hielp lykkelig ere blevne forlöste med levende Börn' – så sattes straffen kun til 4 uger i Børnehuset.

Afsluttende bemærkninger

Reglerne om uddannelse, aflæggelse af prøve, antalsbegrænsning, fuskeri og praksis om erlæggelse af gebyr til en embedskasse efter aflagt prøve havde vel nærmest *laugsretlige forbilleder*. Det samme kan nok hævdes om mødepligten i JMC og om JMs pligt til at fungere som bisiddere og til at underkaste sig kommissionens disciplinarmyndighed.

155. JMC fol. 61, 62.

156. JMC fol. 83.

157. JMC Prot. fol. 127.

158. Smh. p. 378.

Skønt JM-hvervet betegnedes som et »embede« og beskikkelsen også kunne opfattes som en *offentligretlig* bestalling, der medførte visse pligter af medicinal-, forvaltnings- og kirkeretlig samt processuel art, var funktionen i almindelighed ikke at sammenligne med et »embede« i nyere forvaltningsretlig forstand, men mere i familie med det gamle kødstadretlige håndværkerembede, som jo også havde visse offentligretlige pligter ¹⁵⁹.

Den omtalte JM-lovgivning gjorde erhvervet, som ellers havde stået åben for en fri udnyttelse, til en bunden næring. Man opstillede i 1714-forordningen strafsanktionerede direktiver om betingelserne for at drive JM-næring, herunder at den kun måtte udøves i henhold til en forvaltningsretlig tilladelse. Men man opbyggede ikke JM-standen over den traditionelle laugslæst, således som ved dannelsen af kirurg- eller bartskeerlauget ¹⁶⁰, heller ikke i København, selvom centreringen omkring JMC her havde stærkere mindelser om en laugskorporation end udenfor hovedstaden. Årsagen skal måske søges deri, at laugsvæsenet allerede længe havde været i politisk modvind. Måske spillede det også en rolle, at Danmark var helt uden tradition vedrørende kvindelige laug eller kvinders aktive medlemskab i disse politisk-retlige korporationer (modsat f. eks. Frankrig). Staten kan også have ønsket at vinde stærkere indflydelse på og kontrol med et fag af så indlysende betydning for folkesundhed og befolkningstilvækst, end en laugorganisering kunne sikre.

Reformationskirkens velmente forsøg på at vække øvrighedens pligtfølelse i henseende til barselkoner og jordemødre forblev uden respons i den verdslige virkelighed, mens 1672-forordningens JM-regel straks blev ført ud i livet af Thomas Bartholin. Men på længere sigt synes den ikke efterlevet med tilsvarende ihærdighed. Kirkeritualet af 1685, der gav en detaljeret udbygning af 1539-ordinansens JM-direktiver, plagede tilsyneladende hverken lægernes eller øvrighedens samvittighed, og embedslægernes første eksamination i 1713 viste kun altfor nedslående resultater. 1714-forordningen fik, ihvertfald fra omkring 1740'erne, en stigende efterlevelse, især i København, mens det havde længere udsigter udenfor og i Norge.

JMC gjorde en ret forbløffende indsats for at give JM-lovene en rimelig efterlevelse, men ikke på bekostning af sociale hensyn. Mildhed og langmodighed præger flertallet af kommissionens afgørelser, hvilket også med forsigtighed kan hævdes om Hof- og Stadsrettens. Både ved overtrædelse af medicinalretlige påbud og ved fuskeri-sager lod man straffens udmåling være afhængig bl. a. af konkret indtruffet skadevirkning eller man-

159. P. J. Jørgensen: *Dansk Retshistorie*, p. 453.

160. Se f. eks. Bartskeerernes laugsartikler af 18. 2. 1668.

gel derpå, også selv om der måtte mangle direkte lovhjemmel. JMCs konfliktløsende funktion synes alt i alt tillige brugt som middel i lovgivningens tjeneste til at skabe efterlevelse, d. v. s. som adfærdsstyrende.

Som en historisk beskrivelse af den tid og det rum, hvori 1714-forordningen fik sin virksomhed, kan fremhæves, at den er født i oplysningens århundrede, hvor medicinen var en ekspanderende videnskab, og hvor kirurgi og fødselsvidenskab vandt i anseelse overalt. Perioden indtil 1750 anses som typisk for den ældre enevælde og dens talrige mere eller mindre vellykkede forsøg på at dirigere de sociale og socialøkonomiske aktiviteter. Blandt de i denne henseende vigtigere retlige foranstaltninger kan nævnes:

En kgl. befaling imod kvaksalveri 4. 11. 1735, 1739 indrettelse af JMC-protokol, 1740 oprettelse af Collegium Medicum, 1743 forhøjelse af antallet af JM i København til 60 og nedsættelse af prisen på beskikkelse, 1744 udvidelse af JMCs jurisdiktionskompetence over for fuskere, 1740erne til 1750erne skærpelse af kampen imod fuskere og uduelige JM, 1750 indrettelse af det frie JM-hus, (bl. a. for at hindre barnefødsel i dølgsmål), efterfulgt af Fødselsstiftelsen i 1759 og overførelsen af dennes JM-skole til universitetet i 1761.

To politiske hensyn skimtes i denne strøm: højnelse af JM-standens kvalifikationer og fremme af befolkningstallet. Resultatet af de mange anslag kan næppe aflæses direkte på den befolkningstilvækst, som vitterlig fandt sted i løbet af århundredet, men det vil næppe være realistisk at udelukke dem fra komplekset af tilvækstårsager.

Poul Thestrup viser i sine korrigerede tabeller over Københavns befolkning 1730–1800, at det samlede befolkningstal 1730–35 befandt sig imellem 60.000 og 70.000; det nåede 80.000 i 1748 med stigende tendens indtil 1758, hvor en kort nedgang satte ind. Herefter steg tallet støt, først til 90.000 i 1786 og nærved de 100.000 i 1801¹⁶¹.

Udfaldet af enevældens retspolitik vedrørende JM-forhold kan – bedømt over denne længere periode – således nok karakteriseres som ganske vellykket.

161. *Poul Thestrup*, pp. 17 f og 132 (App. 1.02) og p. 294 f (App. 5.33).

Kilder og litteratur

Utrykt kildemateriale

- Aktstykker: Aktstykker og Forarbejder til Danmark og Norges Kirke-Ritual 1685. D. Kanc. RA.
- Bestallinger: Fortegnelse over Bestallinger udstedte af Kiöbenhavns Magistrat (Köbenhavns Stadsarkiv).
- CM, CP: Collegium Medicum, Correspondance Protokol. RA.
- Edsformularer: Edsformularer for Jordemødre, Frederiks Hospitals Arkiv, RA.
- Hof- og Stadsrettens Domprotokol. LAfS. m. v.
- JMC Prot.: Protocoll angaaende Jordemødre. Indrettet af den kongel. anordnede Commission for Jordemødre i 1739. Rigshospitalet.
- Norske Tegnelser D. Kanc. RA.
- PCM: Protocollum Collegium Medicum. RA.
- Sjæll. Reg.: Sjællandske Registre. D. Kanc. RA.
- Sjæll. Reg. K. og I.: Koncepter og Indlæg til Sjællandske Registre. D. Kanc. RA. Universitetets Arkiv, Medicinske Facultet. RA.
- Vestind. Sag., K. og I.: Koncepter og Indlæg til »Vestindiske Sager«, D. Kanc. RA.

Trykte kilder og fremstillinger

- Aubert, Vilhelm: *Rettsosologi*. 1967.
- Bartholin, Thomas: *De Insolitis Partus Humani Viis*. 1664.
BfL: Bibliotek for Læger.
- Brandt, Fr.: *Forelæsninger over den norske Retshistorie*. I-II. 1880–83.
- Bruun, C.: *Kjøbenhavn*. 1887–1901.
- Bugenhagen, J.: *Der Erbarne Stadt Brunswig Christlike ordeningelto denste dem hiligen Euangelio*. 1525.
- Carrier, Henriette: *Origines de la Maternité de Paris*. 1888.
- Carøe, K.: *Bidrag til Jordemodervæsenets Historie i det 18. Aarhundrede*: TfJ. 1919.
- Clark, A.: *Working Life of Women in the 17th Century*. 1919.
Codex iuris canonici. 1918.
Conciliorum oecumenicorum Decreta. (Friburgi) 1962.
- Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede*. 1720–1790, v. A. Steensberg. 1971.
- DGL: *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*. 1933–61.
- Engelstoft, C. T.: *Kirke-Ordinantsens Historie*, Ny Kirkehistoriske Samlinger IV. 1860–62.
– *Universitets- og Skoleannaler*. 1812.
- Friedberg, Ae.: *Corpus Iuris Canonici*. 1879.
- Gotfredsen, E.: *Barsel*, i: KHL.
- Handlinger rörande Sveriges Historia*. Kyrko-ordning och Förslag dertill före 1686. II. S. 1872.
- Hedegaard, C. D.: *Fierde Forsøg til en Dansk Juridisk Dissertation angaaende Barnefødsel i Dølgemaal*. 1756.
- Hess, Luise: *Die deutschen Frauenberufe des Mittelalters*, i: *Beiträge zur Volkstumsforschung*. Bd. VI. 1940.
- Holmboe, Tage: *Højesteret og Strafferetten*, i: *Højesteret 1661–1961*, ved Povl Bagge, J. L. Frost og Bernt Højle, 1961.
- Holmbäck, A. och Wessén, E.: *Magnus Erikssons Stadslag i Nuvensk Tolkning*. 1966.

- Hoorn, Johan von: *Den swenska Wälöfwade Jord-Gumman*. 1697.
- Hurwitz, S.: *Den danske kriminalret*, Alm. del. 4. udg. v. Knud Waaben, 1971.
- *Den danske strafferetspleje*. 1959.
- Højesteret: *Højesteret 1661–1961*, v. Povl Bagge, J. L. Frost og Bernt Hjejle I-II. 1961.
- Ingerslev, E.: *Fragmenter af Fødselshjælpens Historie*, II. 1947.
- *Französische Geburtshelfer zur Zeit Louis XIV*. 1909.
- *Fødselsstiftelsen i Amaliegade*, i: TfJ. 1910.
- *Matthias Saxtorph og hans Samtid*, 1913.
- Ingerslev, V.: *Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil 1800*. 1873.
- JT: Juridisk Tidsskrift.
- Jørgensen, P. J.: *Dansk Retshistorie*. 1971.
- Kalkar, O.: *Ordbog til det ældre danske Sprog*. 1881–85.
- Kiilsgaard, Chr.: *Rudkøbing*. 1955.
- Kolderup-Rosenvinge, J. L. A.: *Udvalg af gamle danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og Landsting*. 1842–45.
- KHL: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, 1956 f.
- KD: *Københavns Diplomatarium* v. O. Nielsen. 1872–1887.
- Larsen, I. E.: *Forelæsninger over den danske Criminalproces*. 1857.
- Lund, Niels: *Særken i Lund*. En fødselshjælper fra middelalderen og dens påståede ejerinde, i: Almanak, 1968.
- Lundqvist, B.: *Det svenska barnmorskeväsendets historia*. 1940.
- Matzen, H.: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie*. I-II. 1879.
- *Om Bevisreglerne i den ældre danske Proces*. Inbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Aarsfest. 1893.
- Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans' Tid* v. W. Christesen, 1912.
- NJA: Nyt juridisk Arkiv.
- Norrie, Gordon: *Det danske Jordemodervæsens Historie i: Danmarks Jordemødre*, 1935.
- *Fødselsvidenskabens og Jordemodervæsenets Udvikling i Danmark før Jordemoderkommissionens Stiftelse 1714* i: BfL 1895.
- *Jordemodervæsenets Udvikling i Danmark* i: TfJ. 1894–96.
- Palladius, Peder: *Danske Skrifter* v. Lis Jacobsen, 1911.
- Paus: *Samling af Gamle Norske Love*. II. 1752.
- Platons Skrifter* v. C. Høeg og A. Røder. 1953.
- Reichborn-Kjennerud, I: *Vår gamle Trolldomsmedisin*. 1953
- Rørdam, Fr.: *Danske Kirkelove*. I. 1883.
- *En Bispevisitats i det 16. Aarhundrede*, i: Kirkehistoriske Samlinger, 3. Rk. V. Bd., 1884–86.
- Röslin, K. L. C.: *Abhandlung von besondern weiblichen Rechten*. 1775.
- Schiller-Lübben: *Mittel-Niederdeutsches Wörterbuch*. 1969.
- Schmelzeisen, G. K.: *Die Rechtsstellung der Frau in der deutschen Stadtwirtschaft*, i: Arbeiten zu der Rechts- und Verfassungsgeschichte, X, 1935.
- Secher, A. V. og Støchel, Chr.: *Forarbejderne til Chr. V's Danske Lov*. 1891–94.
- Stadfeldt, A.: *Kjøbenhavns Fødselsstiftelse som Humanitets- og Undervisningsanstalt 1787–1887 med en Indledning om Fødselshjælpens Udvikling i Danmark*. 1887.
- Stampe, H.: *Erklæringer, Breve og Forestillinger*. 1807.
- Stiernman, A. A. von: *Samling utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar ang. Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie*. IV–VI. 1760–75.

- Thestrup, Paul: *The Standard of Living in Copenhagen 1730–1800*. 1971.
- Thorsen, P. G.: *Danmarks gamle Provindslove*. IV. 1853.
- TfJ: *Tidsskrift for Jordemødre*.
- Tryde, G.: *Retsmedicinske Erklæringer afgivet af Københavns Universitets medicinske Fakultet i Aarene 1630–32*. 1939.
- Waaben, Knud: *Misgerning og straf, i: Dagligliv i Danmark 1720–1790*, 1971.
- Wolzogen-Kühr, S. I. von: *De Nederlandsche Vrouw in de tweede Helft der 18. eeuw*. 1920.